

HIV infectie en apothekers

Eric Florence

Instituut voor Tropische Geneeskunde, Antwerpen

eflorence@itg.be

Inhoud

- Epidemiologie van HIV infectie
- Fysiopathologie van HIV infectie
- Behandeling van HIV infectie (HAART)
- Praktische organisatie van de zorg
- Rol van de apotheker(es) in de zorg van HIV positieve patienten
- Vragen/commentaren

1. Epidemiologie van HIV infectie

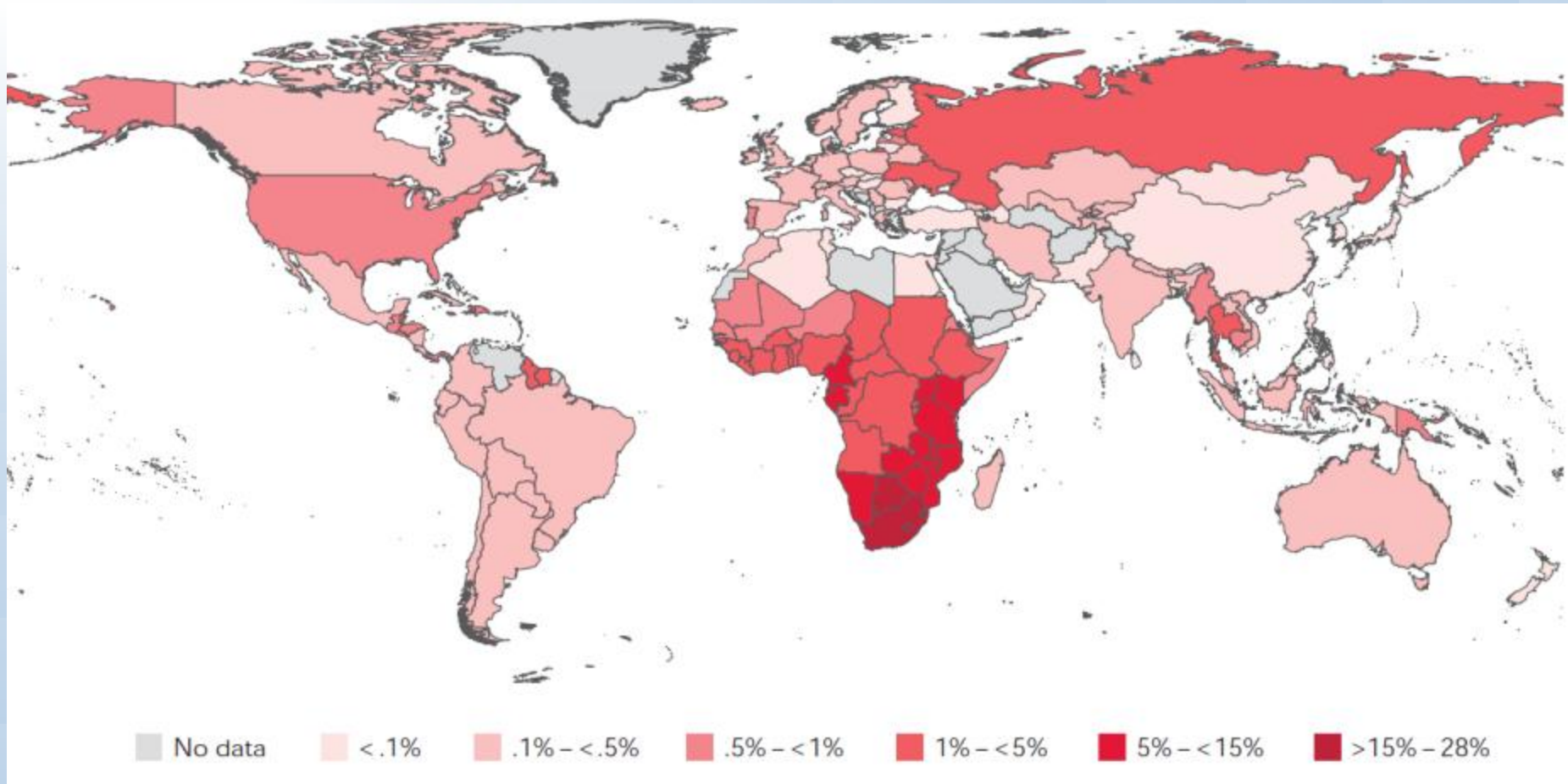

Epidemiologie van hiv infectie

		Adults and children living with HIV	Adults and children newly infected	% Adult prevalence (15–49 years)	AIDS-related deaths among adults and
TOTAL	2009	33.3 million [31.4–35.3 million]	2.6 million [2.3–2.8 million]	0.8 [0.7–0.8]	1.8 million [1.6–2.1 million]
	2001	28.6 million [27.1–30.3 million]	3.1 million [2.9–3.4 million]	0.8 [0.7–0.8]	1.8 million [1.6–2.0 million]

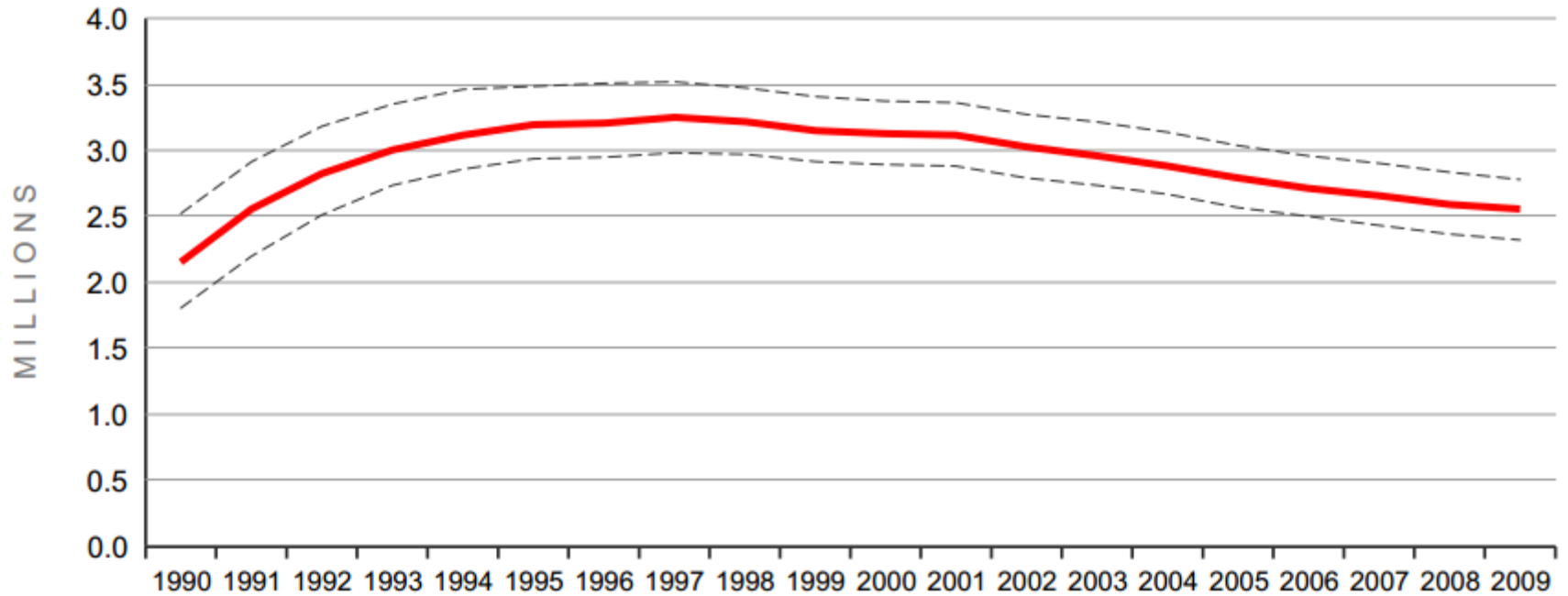
Globale prevalentie van hiv infectie (2009)

Bron: Global AIDS epidemic report, UNAIDS 2010

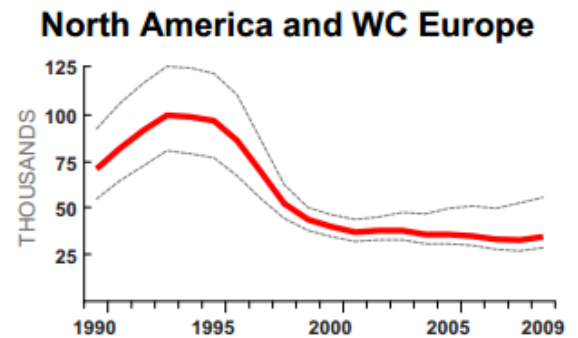
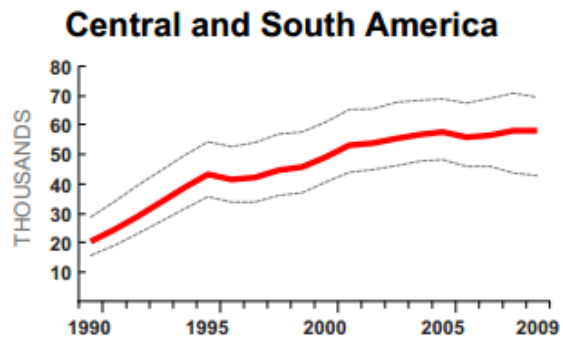
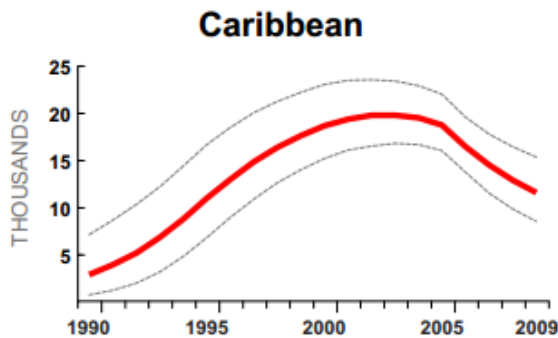
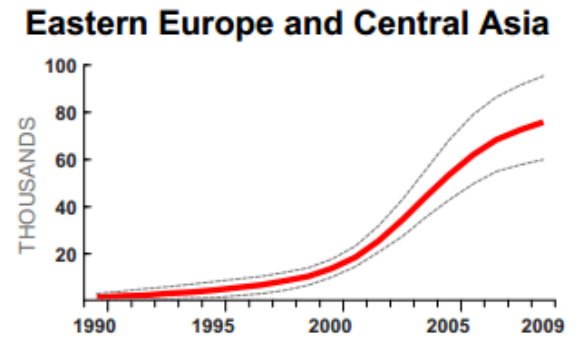
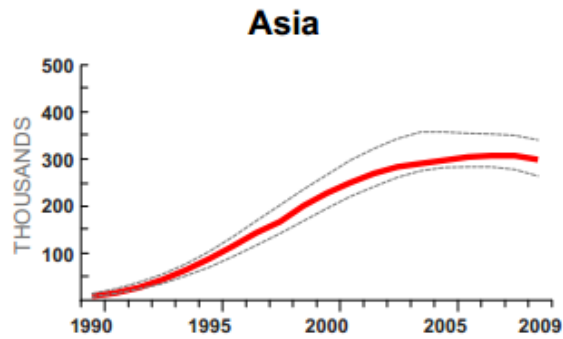
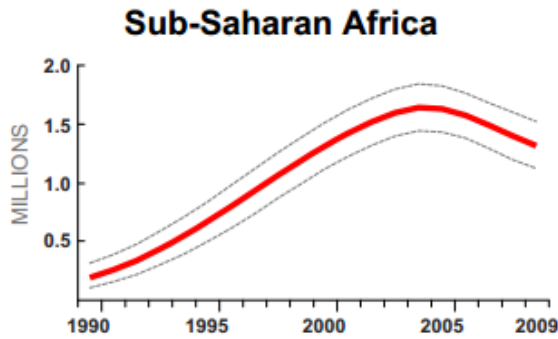
Nieuwe hiv infecties

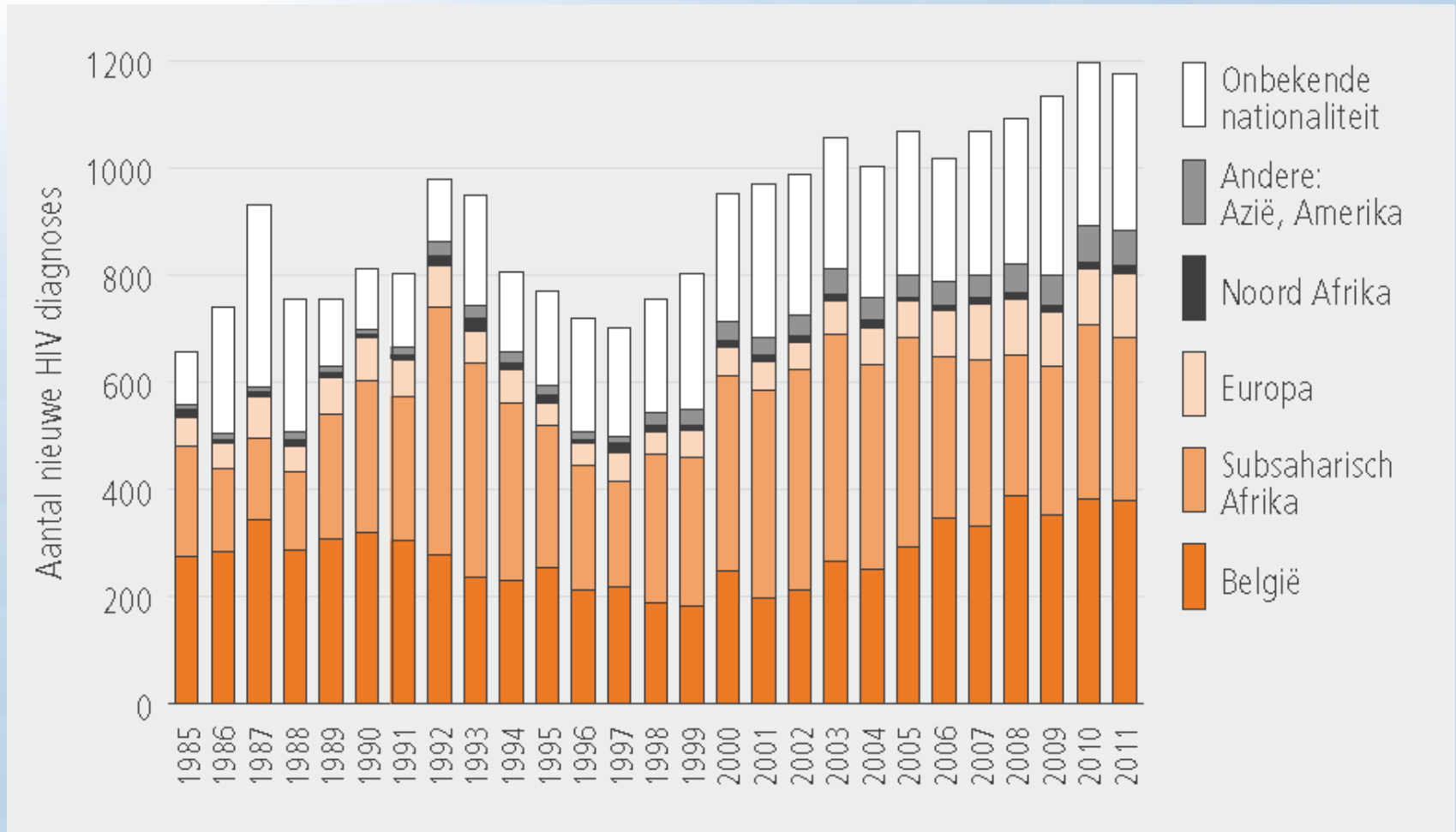
Bron: Global AIDS epidemic report, UNAIDS 2010

Hiv mortaliteit

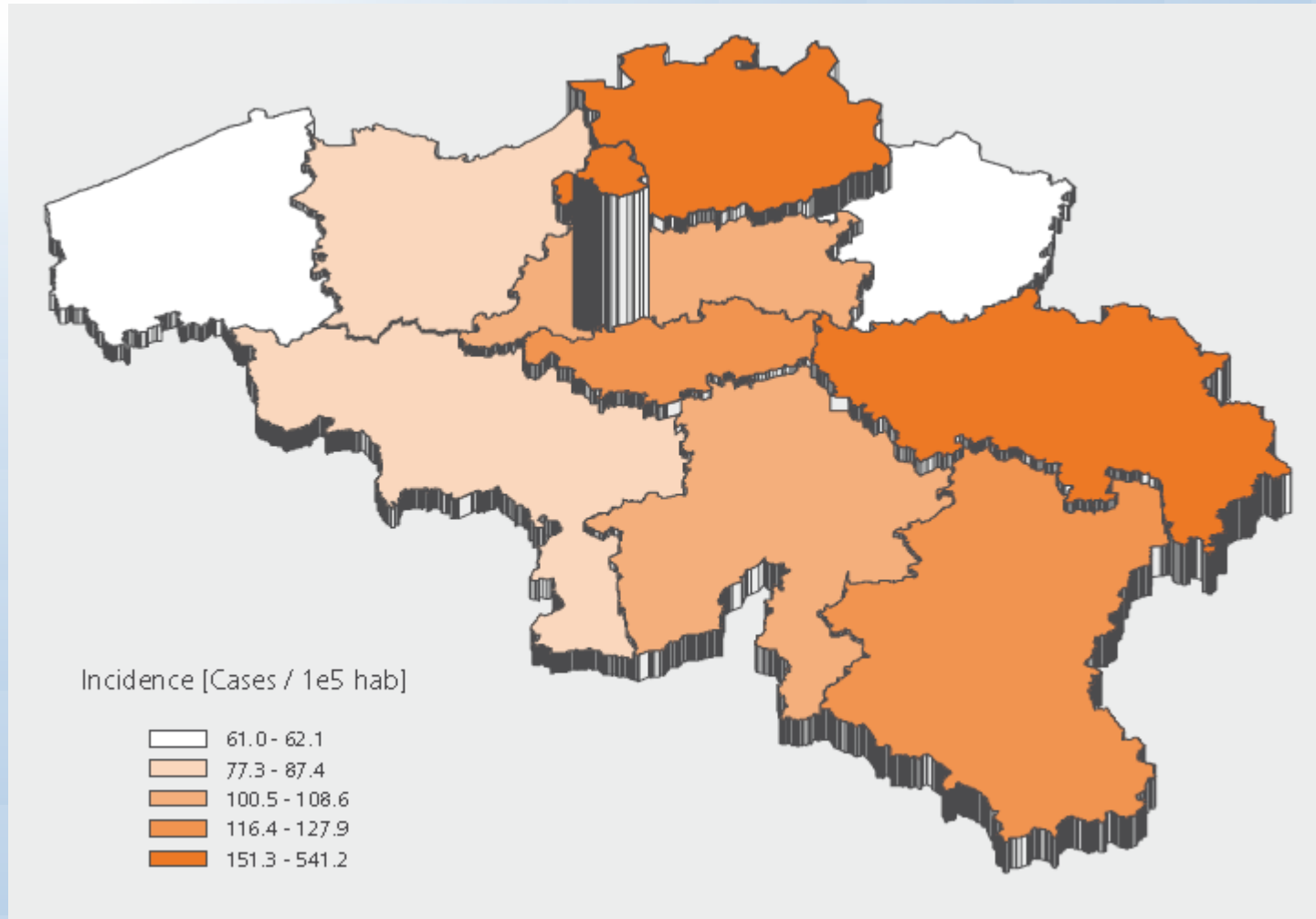
Aantal nieuwe HIV infecties in België

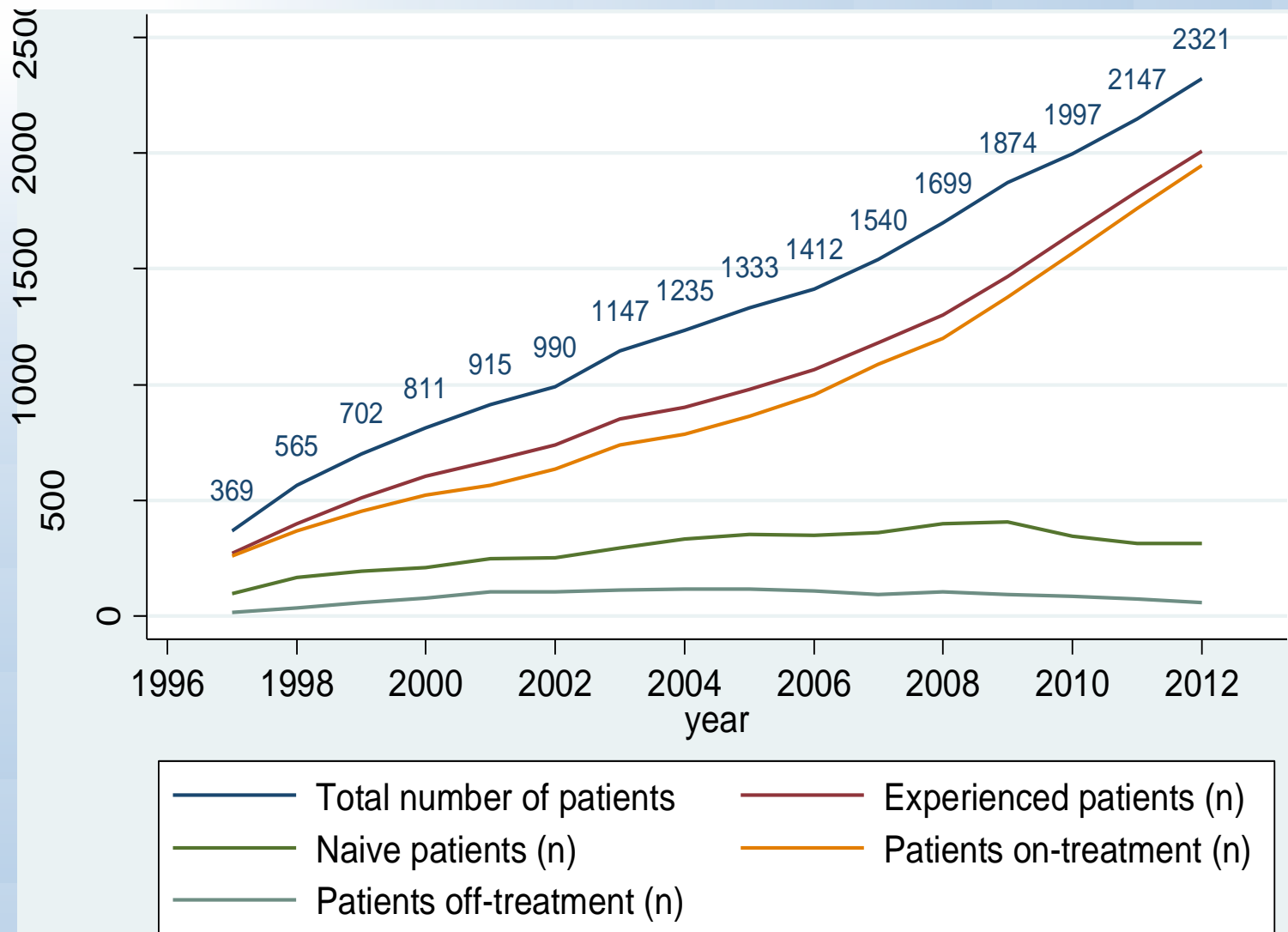
Bron WIV verslag 2012

Geografische spreiding

Situatie op het ITG

Samenvatting 2012

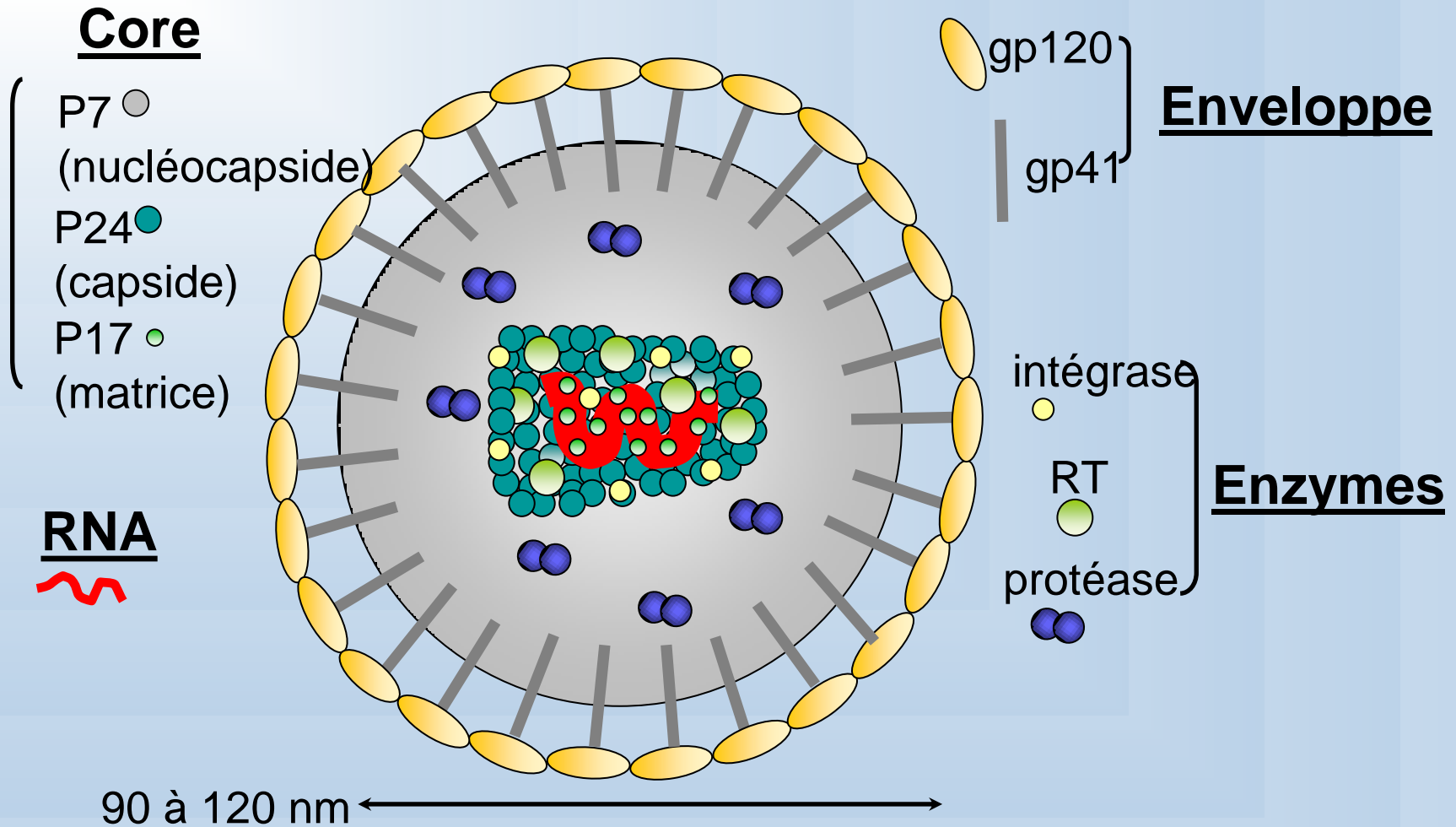
- Total: 2321 patiënten (wv 270 nieuwe)
- Sex Ratio (M:F): 2,7
- Leeftijd (j.): 44 (36-51)
- Oorsprong: 56% België, 27% Afrika
- Risico groep: 52% MSM, 43% heteroseksueel
- 76% wonen in de provincie Antwerpen
- 93% hebben verzekering

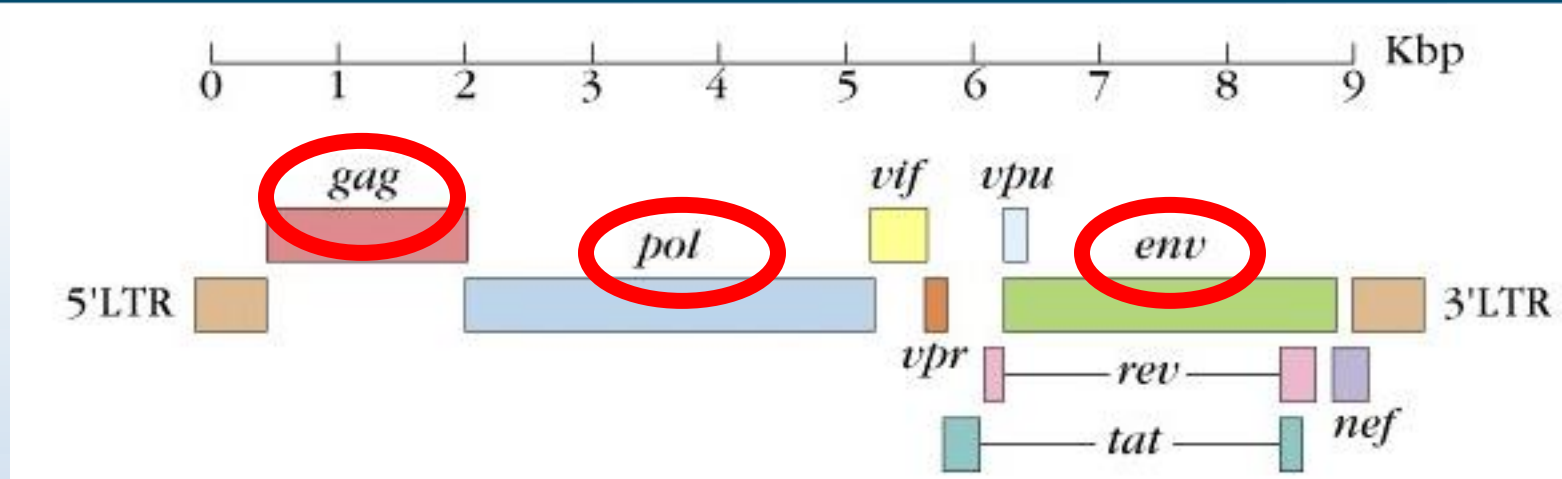
2. Fysiopathologie van HIV infectie

Structuur van HIV

HIV Genom

Gene	Protein product	Function of encoded proteins
gag	53-kDa precursor ↓ p17 p24 p9 p7	<i>Nucleocapsid proteins</i> Forms outer core-protein layer Forms inner core-protein layer Is component of nucleoid core Binds directly to genomic RNA
env	160-kDa precursor ↓ gp41 gp120	<i>Envelope glycoproteins</i> Is transmembrane protein associated with gp120 and required for fusion Protrudes from envelope and binds CD4

Er bestaan 2 types van HIV

HIV-1

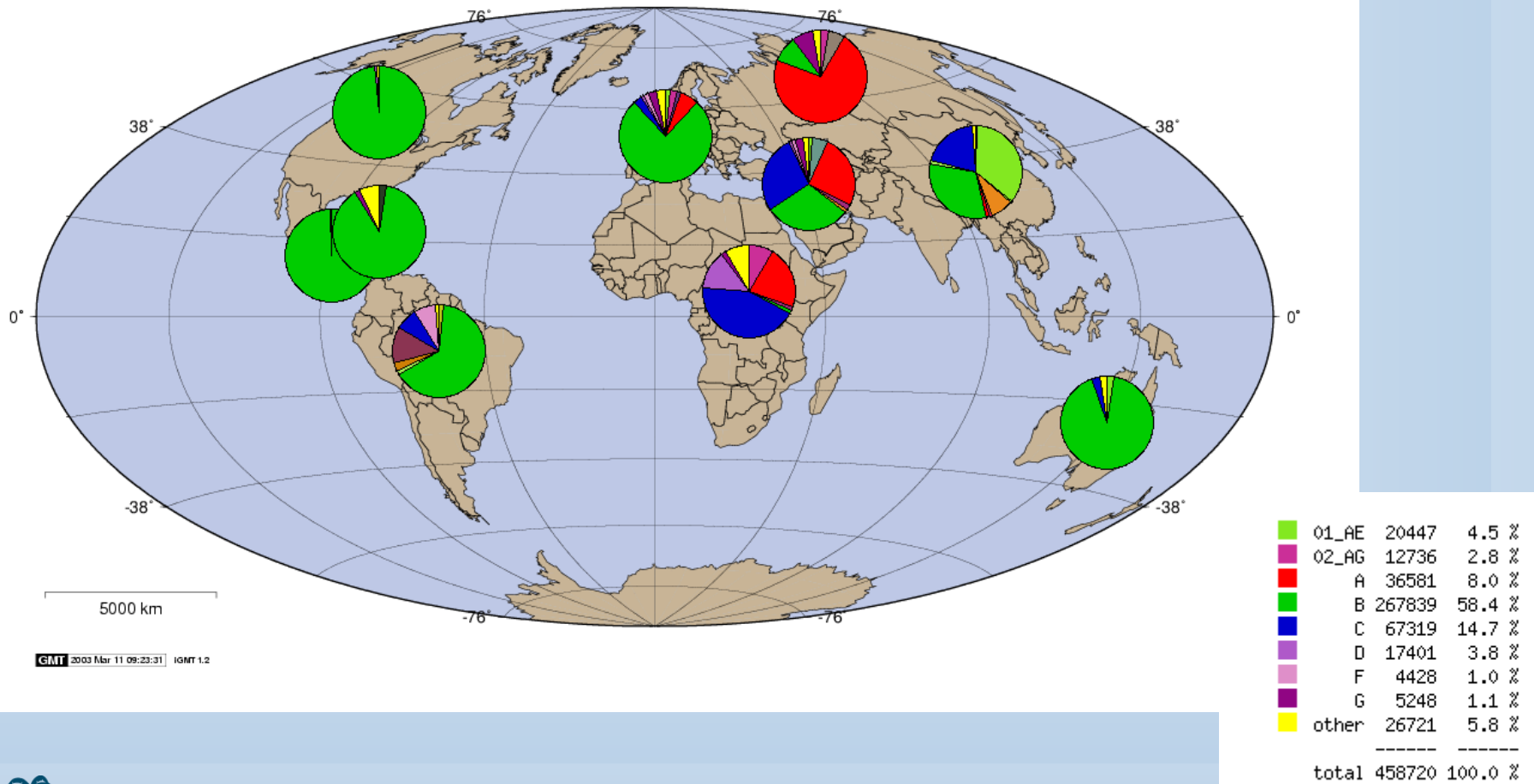
- <Chimpansee (SIVcpz)
- Meest verspreid

HIV-2

- <Mangabey (Cercopithecus atys)
- minder aggressief

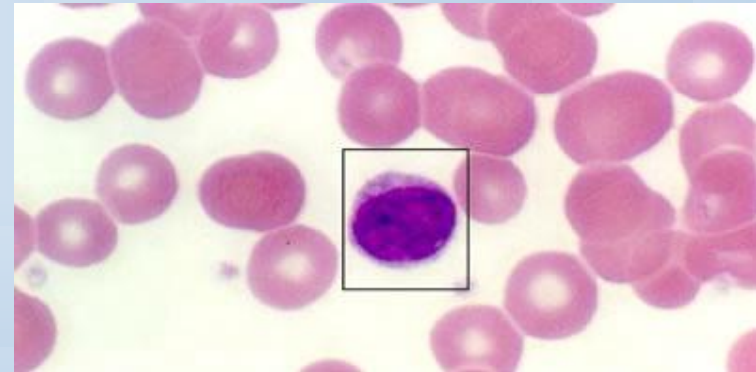
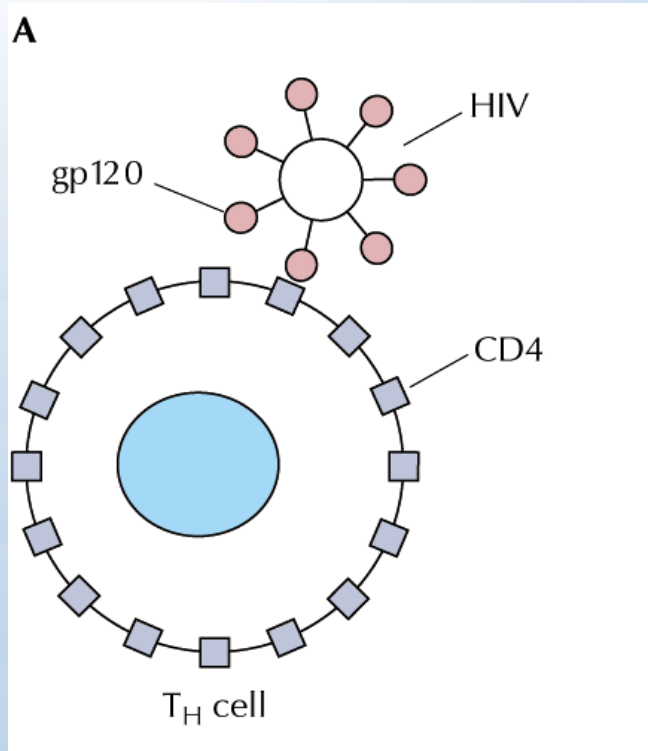

HIV-1 subtypes

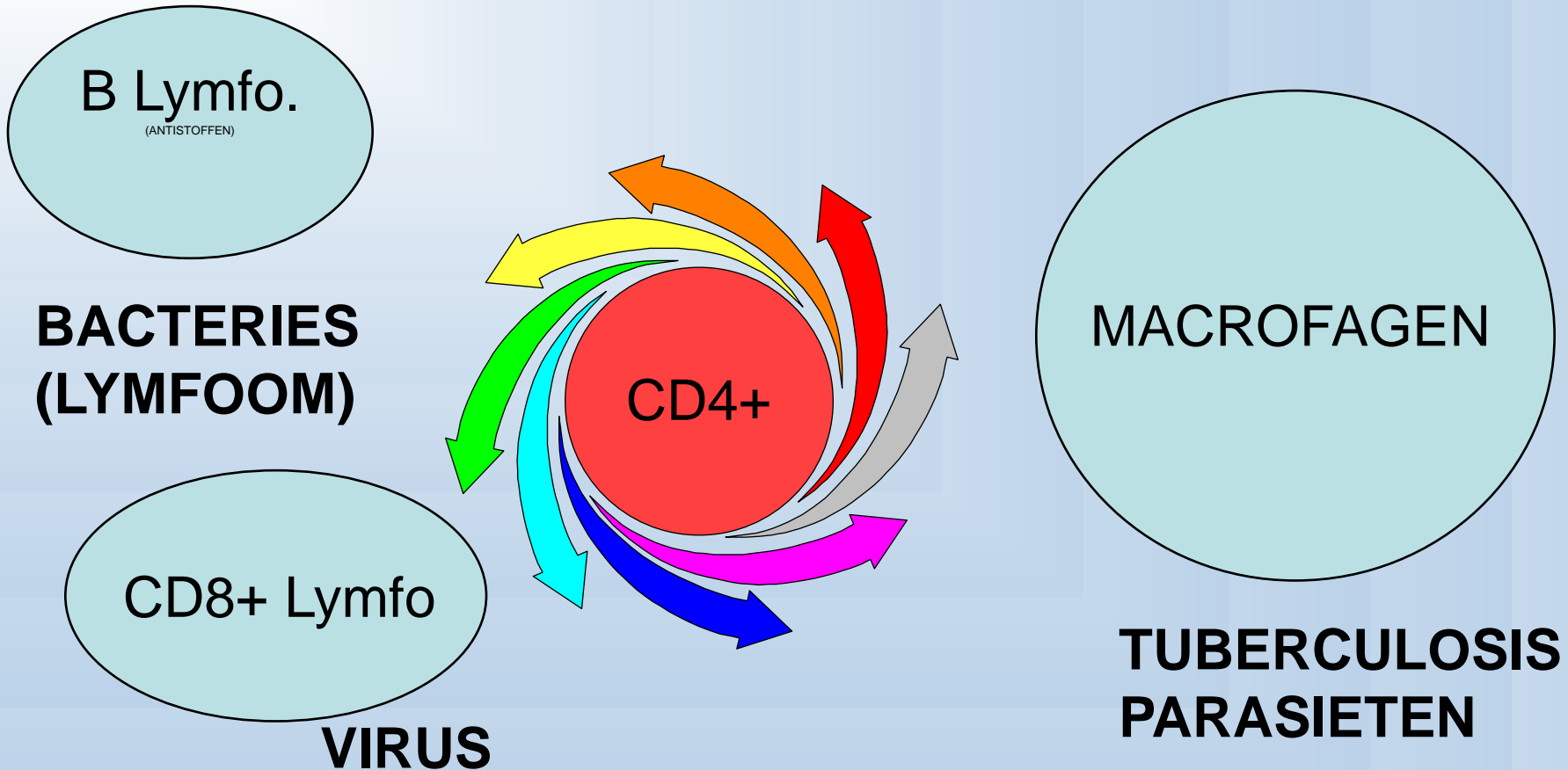

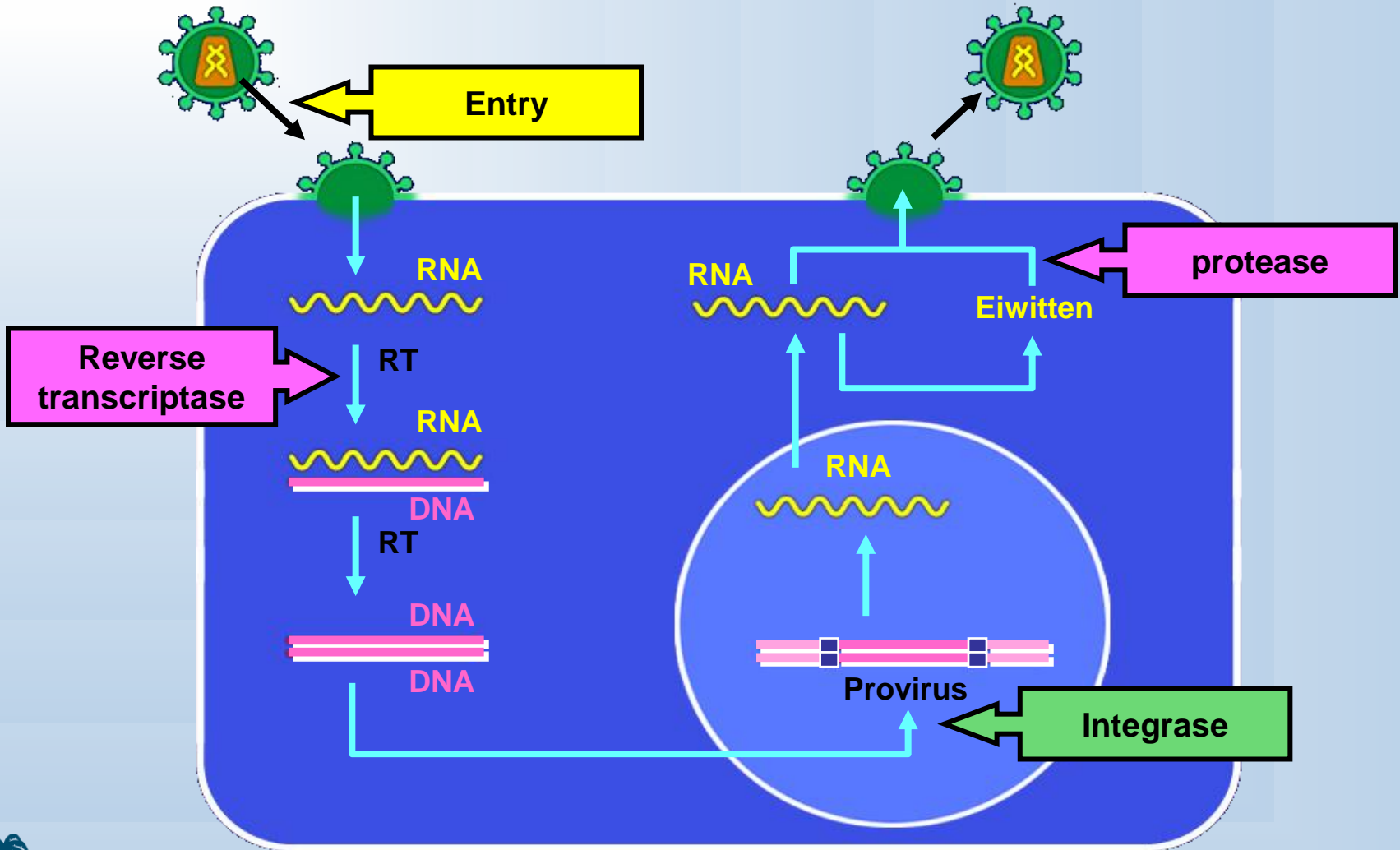
Immuun systeem is de target van het HIV

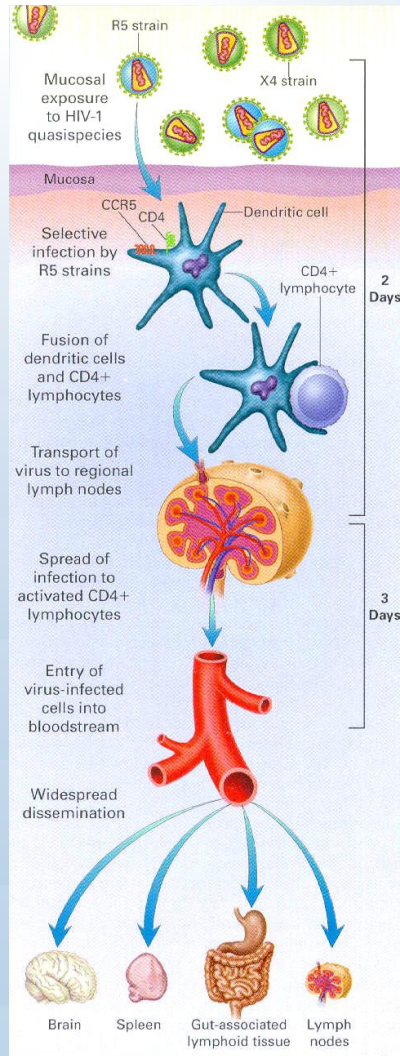
CD4 Lymfocyte is de « dirigent » van het immuun systeem

Levenscyclus van HIV

Virus verspreiding

Infectie van dendritische cellen

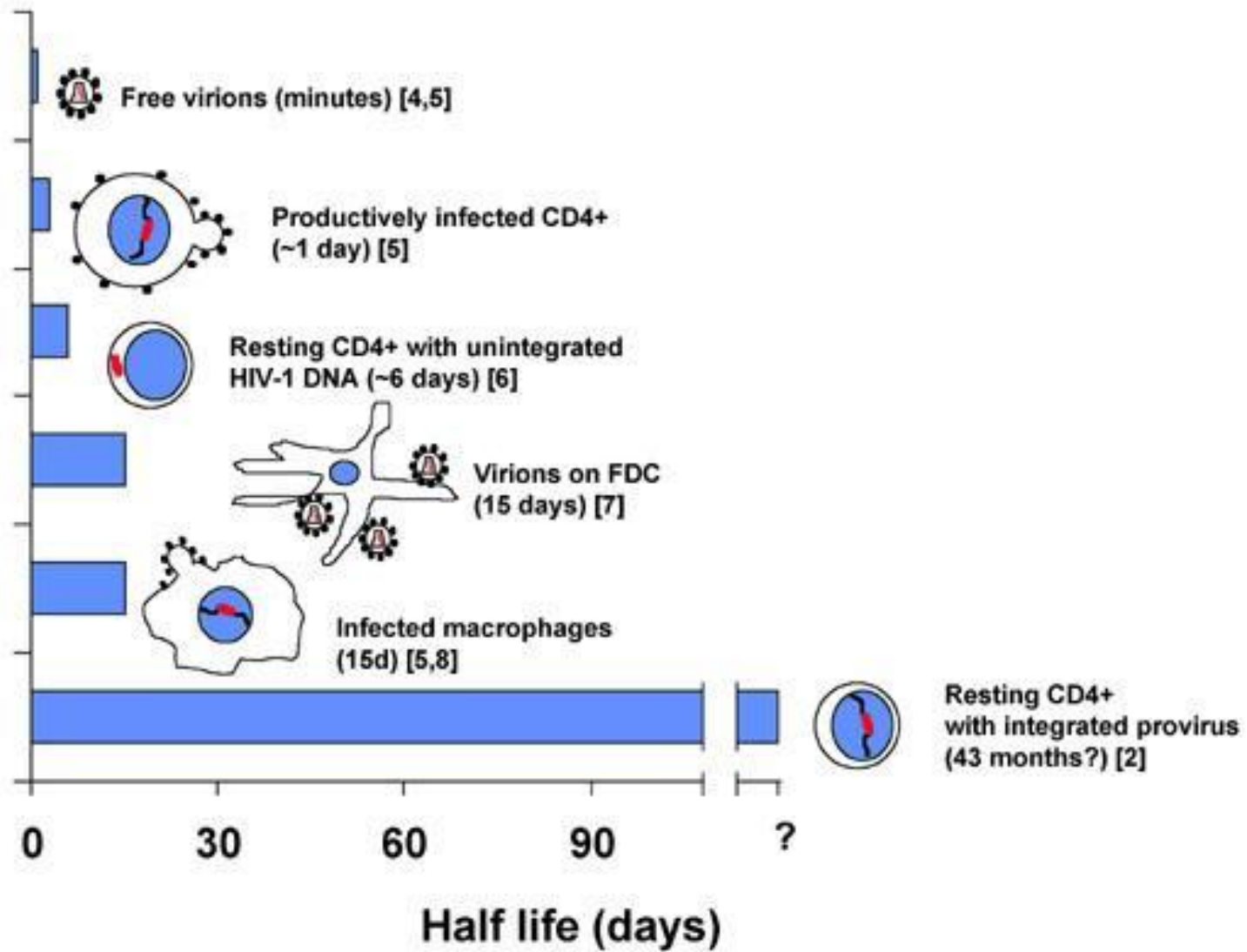
Verspreiding naar CD4+ lymfocyten

Colonisatie van lymfklieren

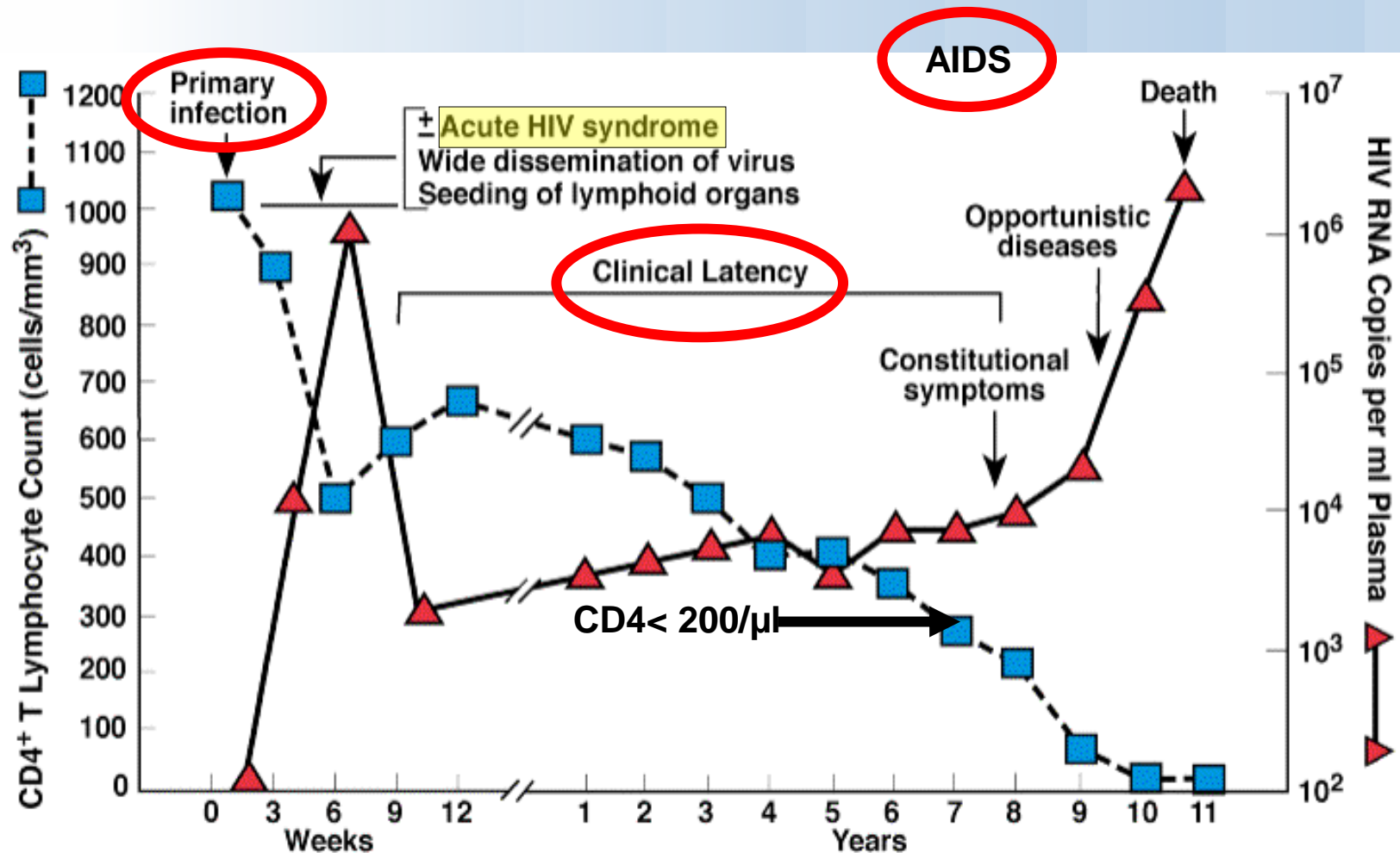
Verdere dissiminatie

Verschillende virus reservoirs

Evolutie van Hiv infectie

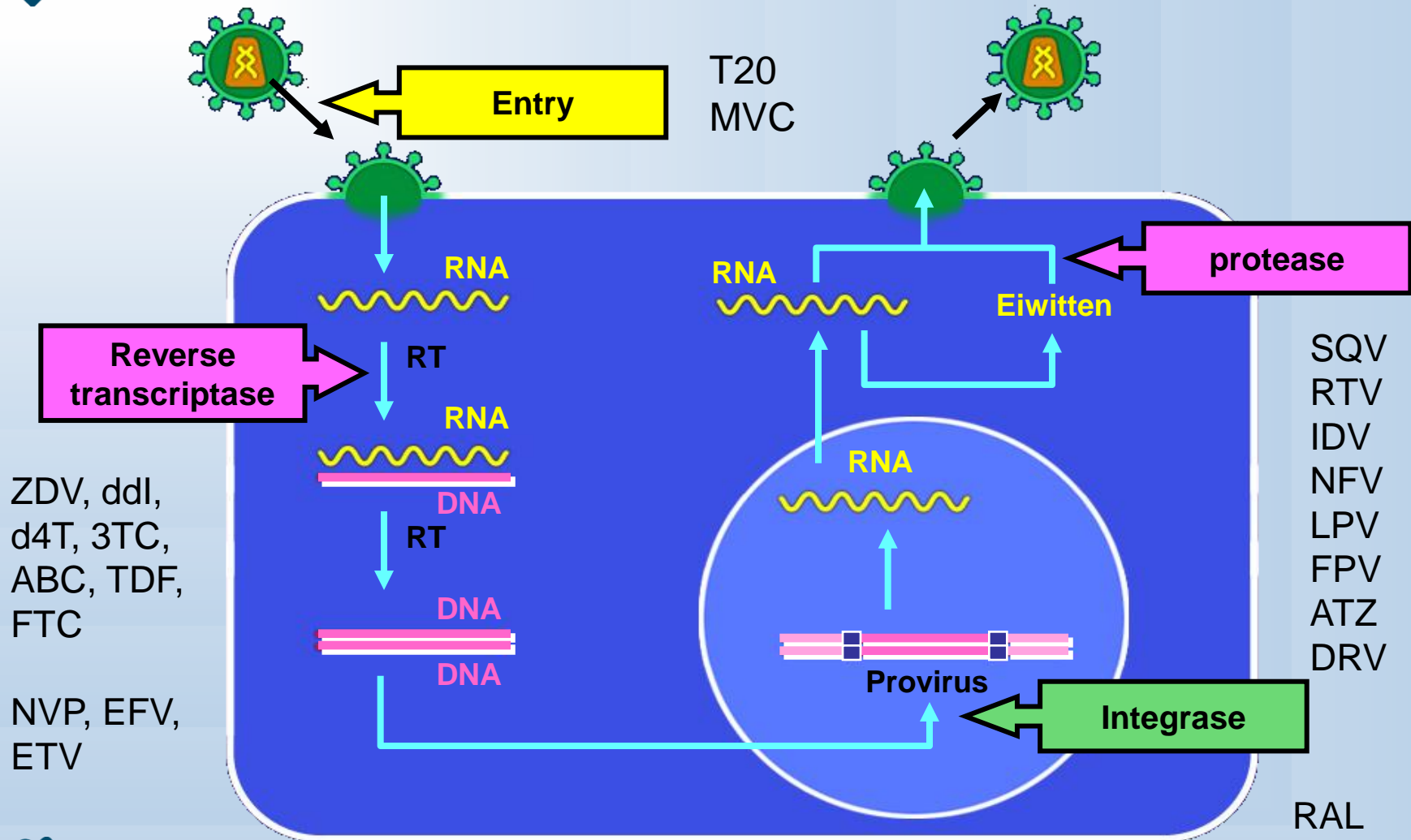
Modified From: Fauci, A.S., et al, *Ann. Intern. Med.*, 124:654, 1996

3. Behandeling van HIV infectie

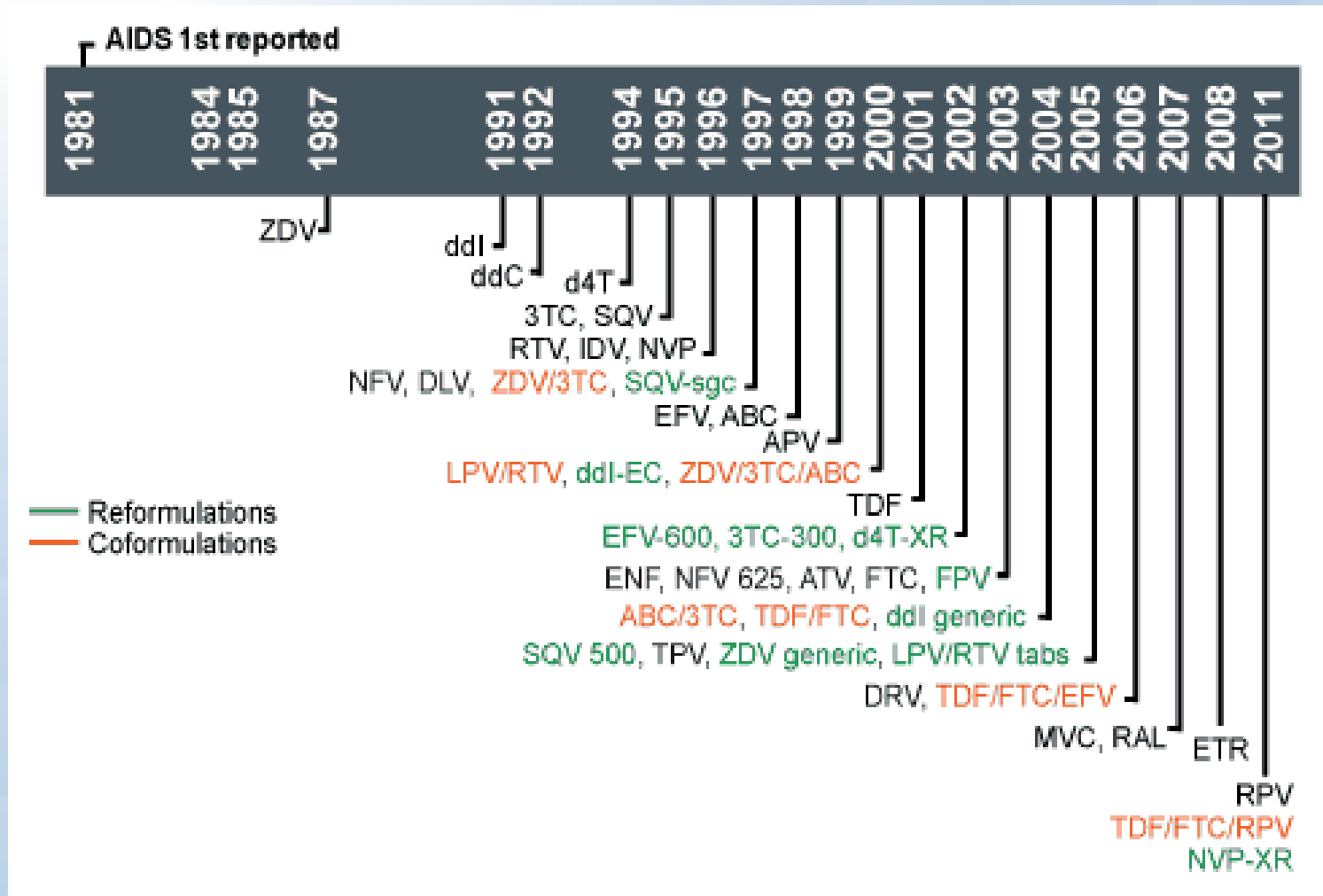

Beschikbare antivirale middelen

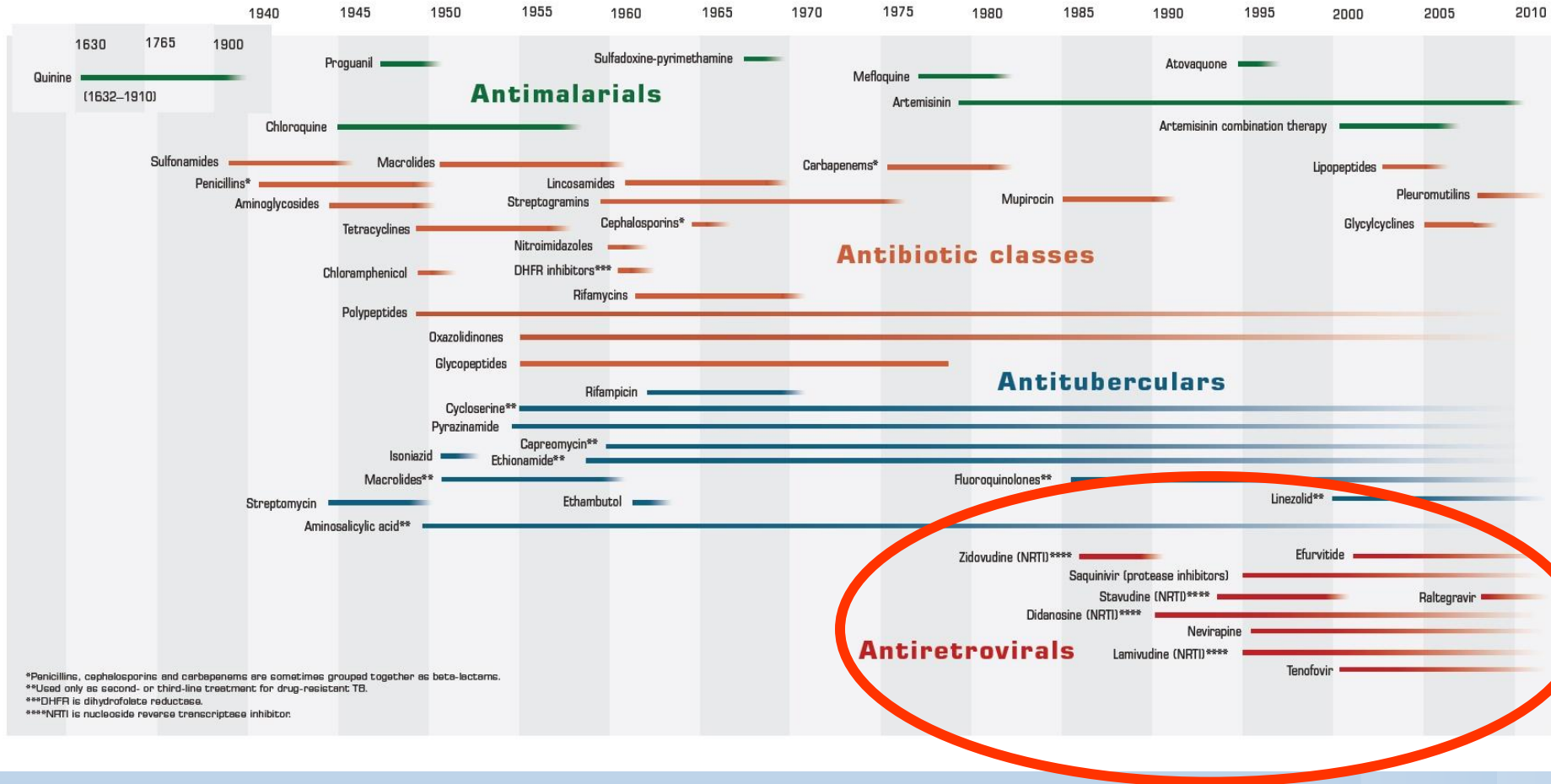
Beschikbare antivirale middelen

Bron: InPractice® <http://www.clinicaloptions.com>

Tijdslijn ontwikkeling antivirale middelen

Bron: “the race against drug resistance” (<http://www.cgdev.org>)

Gouden regels voor antivirale behandeling

- Steeds combinatietherapie (3/2 regel)
- Therapietrouw is uitermate belangrijk
- Geïndividualiseerde behandeling
- Multidisciplinaire aanpak
- Cave medicamenteuze interacties
- Eens gestart, levenslang
- Nooit overhaast, cART is zelden dringend

Nooit dringend?

- PEP (post-exposure profylaxis)
- Zwangerschap
- Opportunistische infecties

Begin geen cART als...

- De patiënt niet gemotiveerd is.
- De patiënt zijn diagnose niet verwerkt heeft
- Zonder voorbereiding/counselling.
- Als er geen monitoring mogelijk is.

Welke boodschappen meedelen?

- **cART GENEEST NIET!**
- Behandeling is levenslang met regelmatige controles
- Het belang van zeer correcte inname ('therapietrouw')
- Informatie over het medicament zelf...
- Praktische aspecten: hoe in te nemen op 't werk, op vakantie, in discotheek, op vergaderingen, vliegtuig...
- Geen serosorting : *safe sex blijft belangrijk! Ook als partner HIV+ is!!*

Voorkomen is beter dan genezen

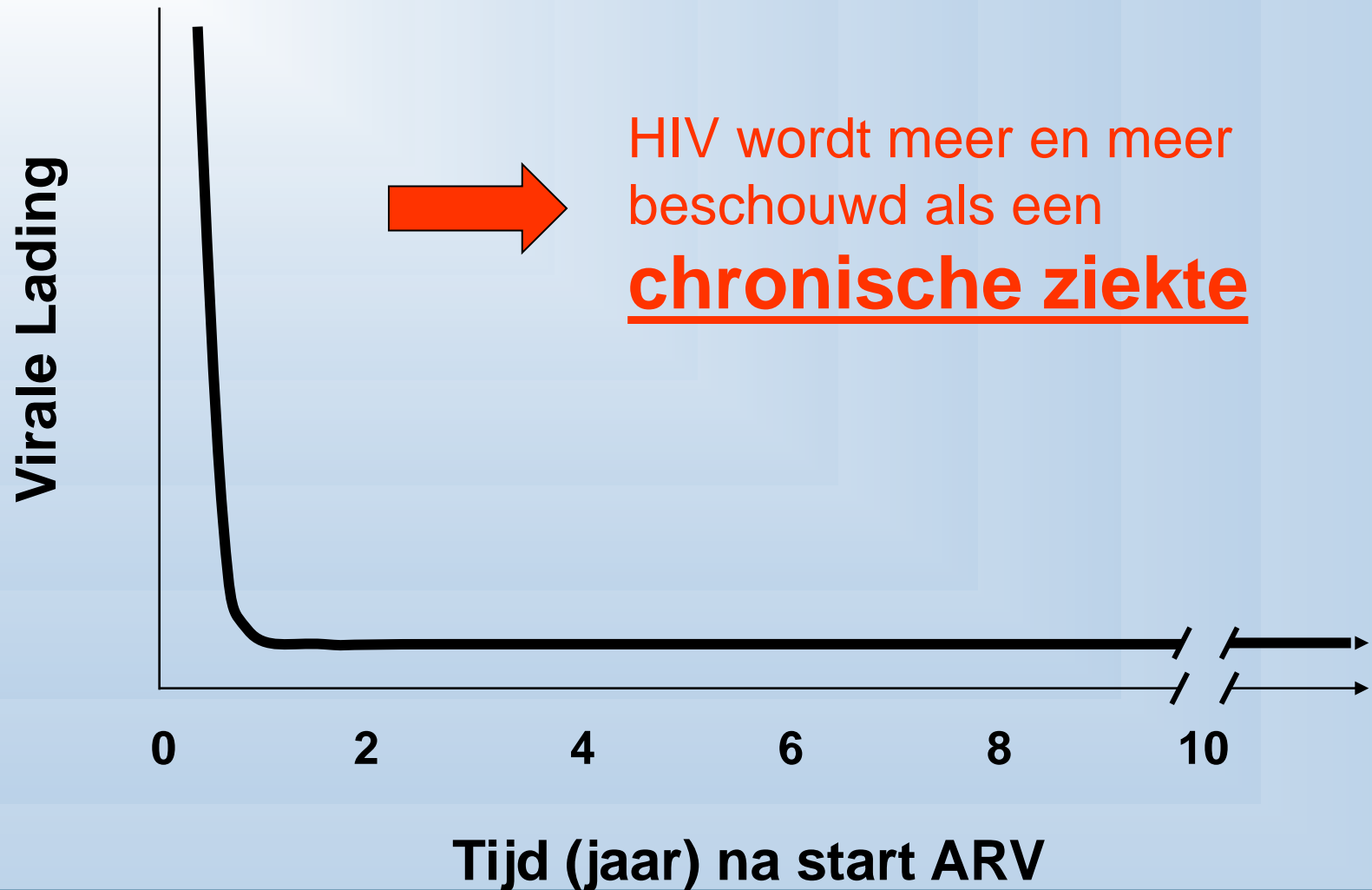
Voordelen van ARV behandeling

- Inhibitie van virale groei

cART vermindert drastisch de virale replicatie

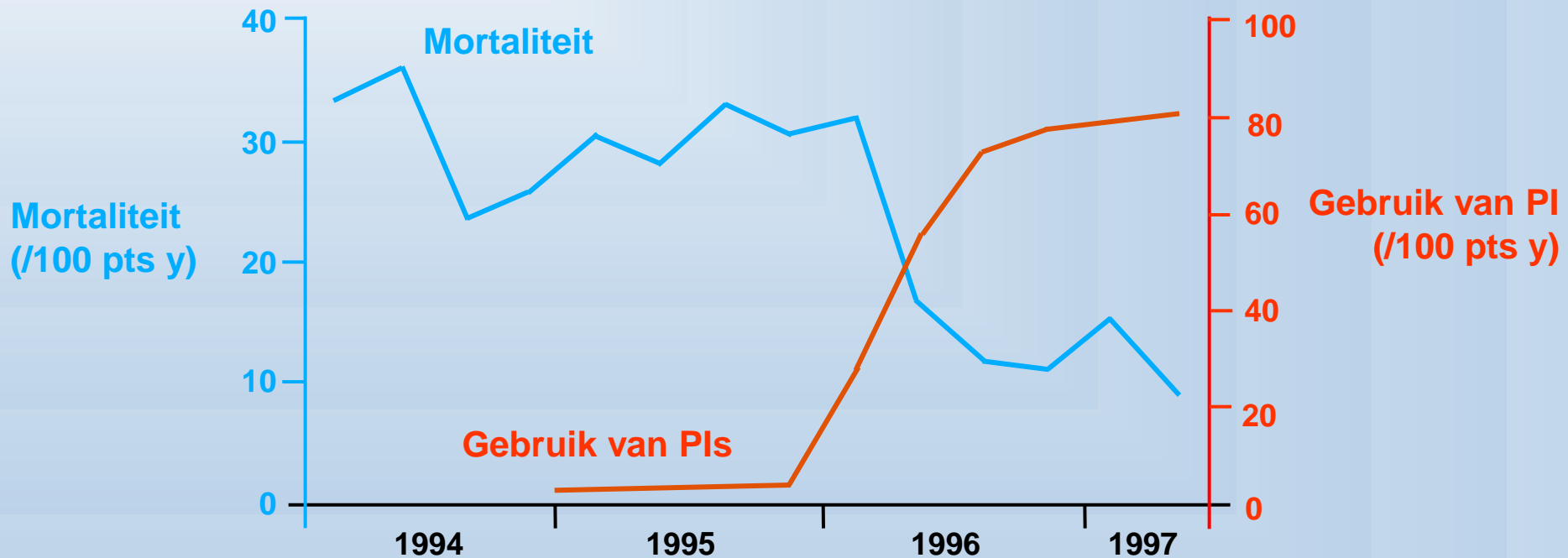

Voordelen van ARV behandeling

- Inhibitie van virale groei
- Vertraagt (stopt?) progressie naar AIDS
- Vermindert opnames en mortaliteit

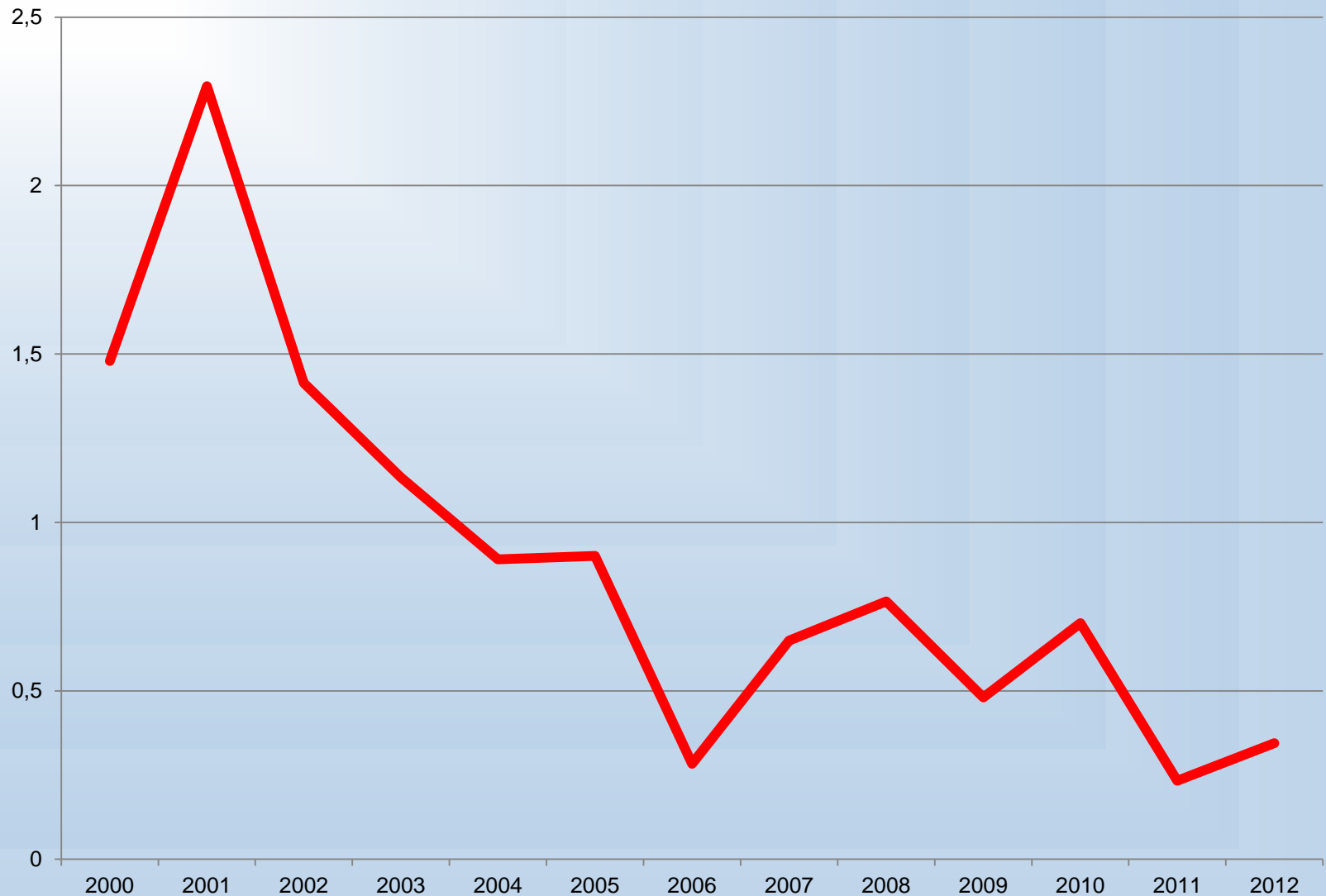
Daling van mortaliteit na introductie van HAART

Palella FJ et al. N Engl J Med 1998;338:853–860

Sterfte over tijd op het ITG

Voordelen van ARV behandeling

- Inhibitie van virale groei
- Vertraagt (stopt?) progressie naar AIDS
- Vermindert opnames en mortaliteit
- Herstelt (deels) de immuunweerstand
- Verhoogt de levensverwachting
- Verbetert de levenskwaliteit
- Vermindert het risico op transmissie

Nadelen van antivirale behandeling

- Levenslange behandeling

Nadelen van antivirale behandeling

- Levenslange behandeling
- Nevenwerkingen op korte en langetermijn

HAART: Niet zonder problemen..

Dyslipidemie/Vaatlijden

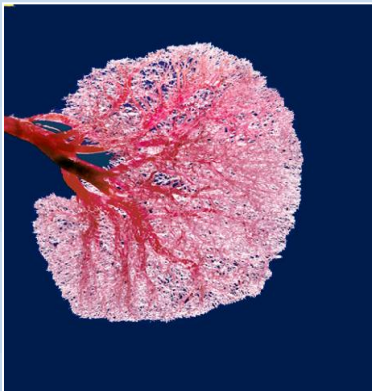
Lipodystrofie

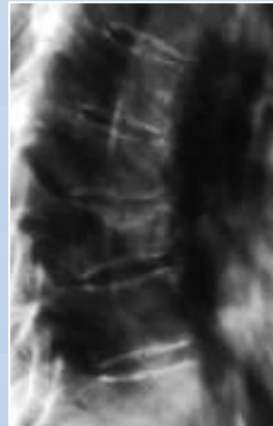
Lever

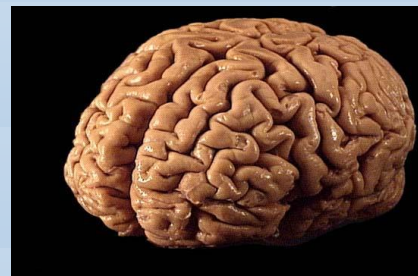
Nier

Osteoporose

Hersenen

Gastrointestinaal

Bijwerkingen op korte termijn.

- Zijn product of klasse specifiek.
- Zijn niet zo goed te voorspellen
- Meestal van voorbijgaande aard (eerste 4 à 8 weken).
- Kunnen potentieel levensbedreigend zijn en nopen tot stopzetten van de behandeling.
- Voorbeelden: rash (soms stevens-Johnson), nausea, diarree, leverstoornissen, ernstige anemie, geelzucht, moeheid, hoofdpijn, ...

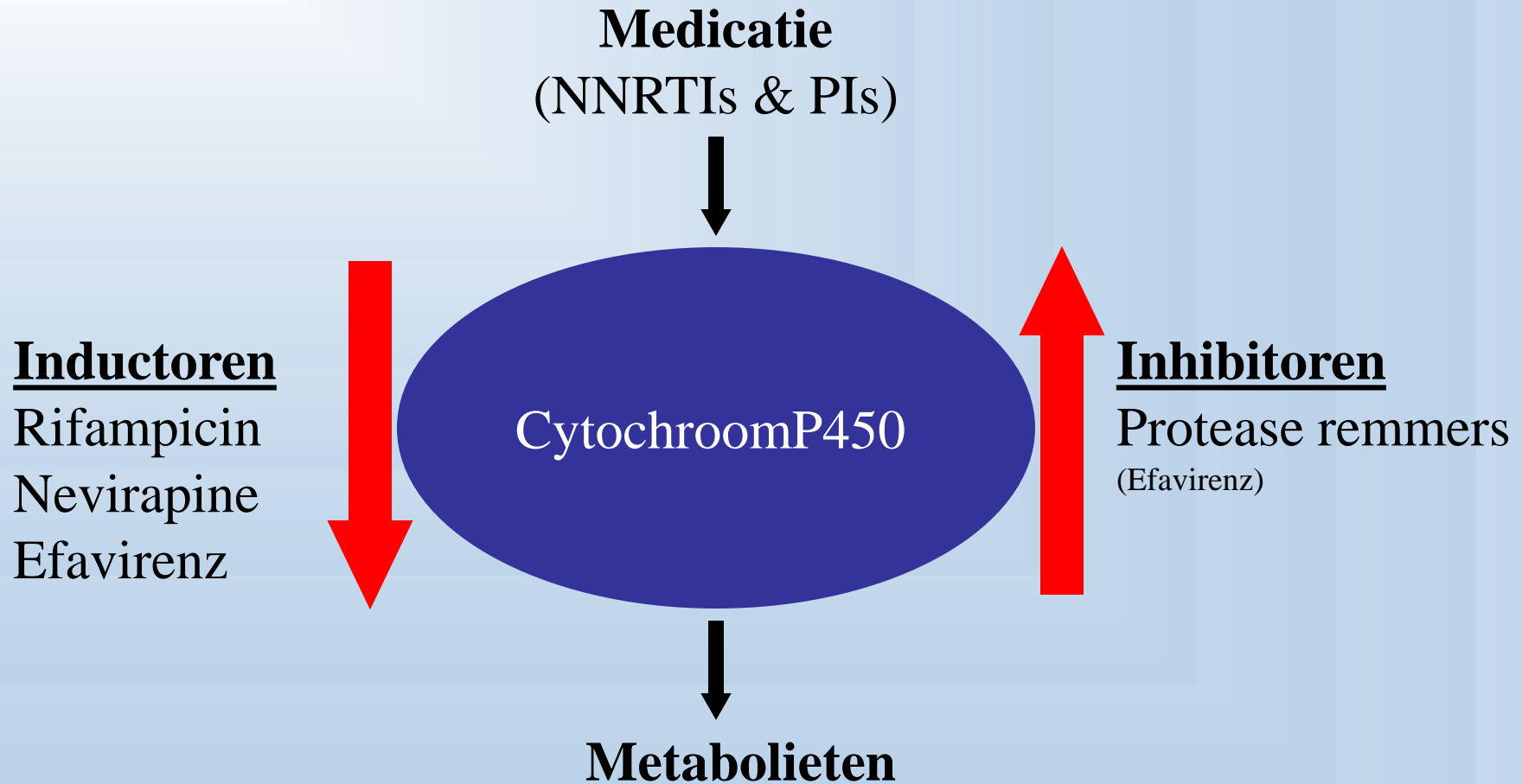

Nadelen van antivirale behandeling

- Levenslange behandeling
- Nevenwerkingen op korte en langetermijn
- Geneesmiddeleninteracties

Medicamenteuze interacties

Enkele interacties van belang

Pijnstillers, methadon

Benzodiazepines

Sildenafil en andere inhibitoren van PDE-5

Echinacea

Sint-Janskruid

Looktabletten

+ veel andere medicaties....

**Dus cave met medicatie zonder voorschriften
of “ik zal wel een voorschrift later brengen”**

Praktische Info

- Liverpool HIV Pharmacology Group (LHPG) Website: <http://www.hiv-druginteractions.org>
- Arts van wacht op het ITG:
03/2476465
- Globaal farmaceutisch dossier?

Nadelen van antivirale behandeling

- Levenslange behandeling
- Nevenwerkingen op korte en langetermijn
- Geneesmiddeleninteracties
- Kost

Is het aantal tabletten nog een probleem?

Verbetering van cART

2001

BID

BID

QD

2002

QD

2004

QD

2009

QD

→ Co-formulatie

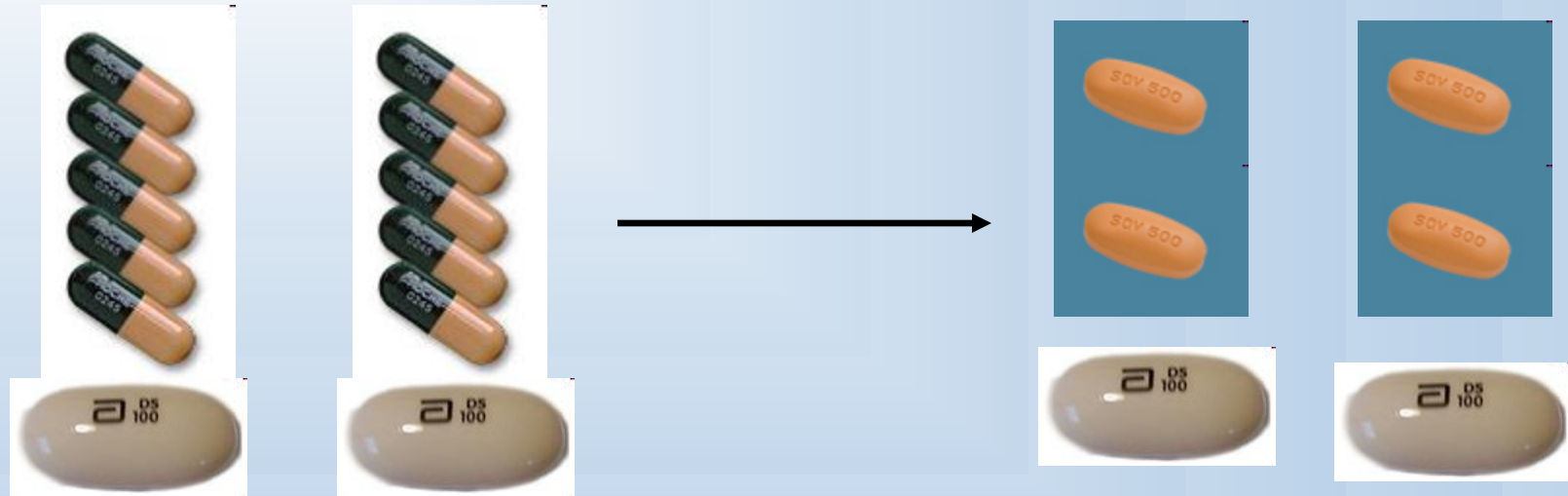
Verbetering van cART

→ Andere Galenische vormen

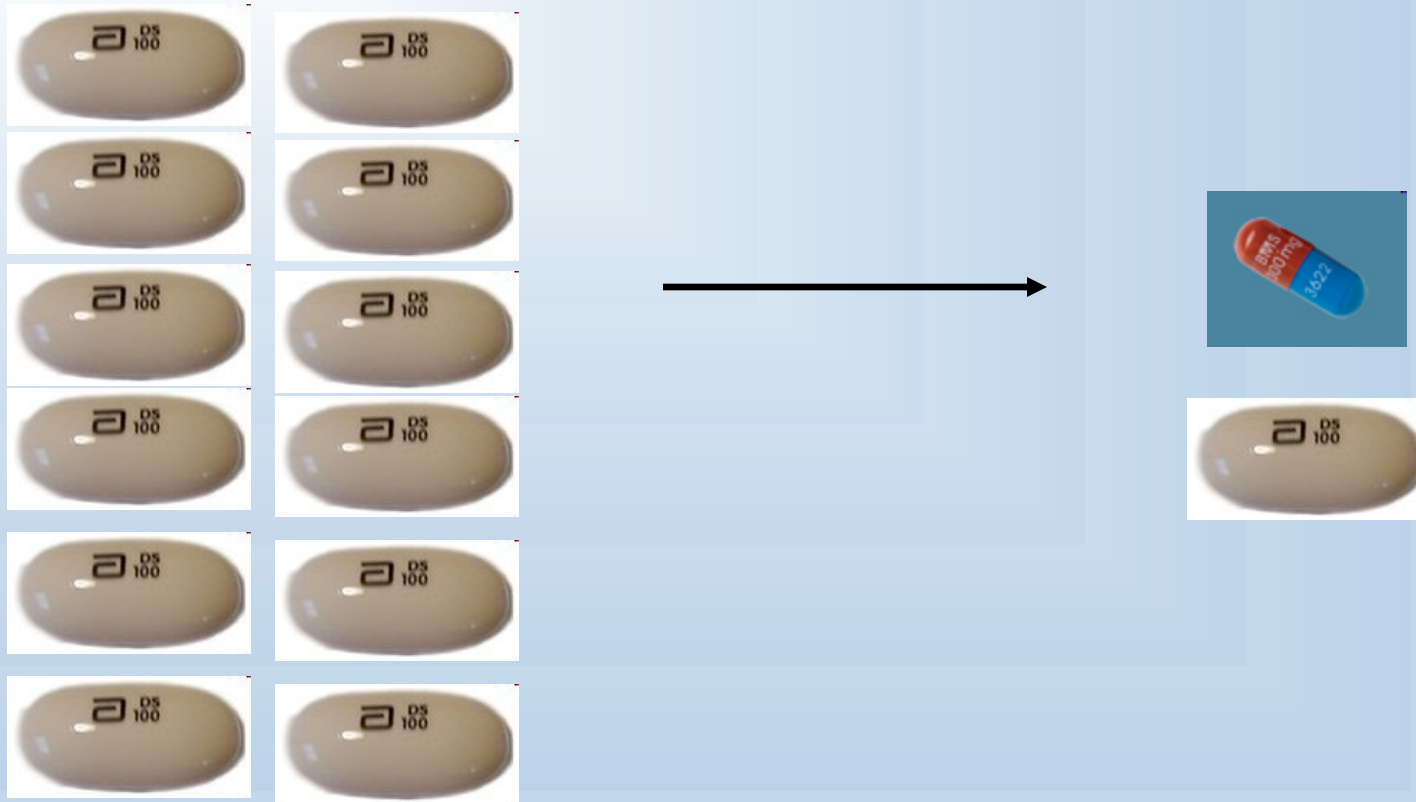
Verbetering van cART

→ Andere Galenische vormen

Verbetering van cART

→ Invloed van Ritonavir boosting

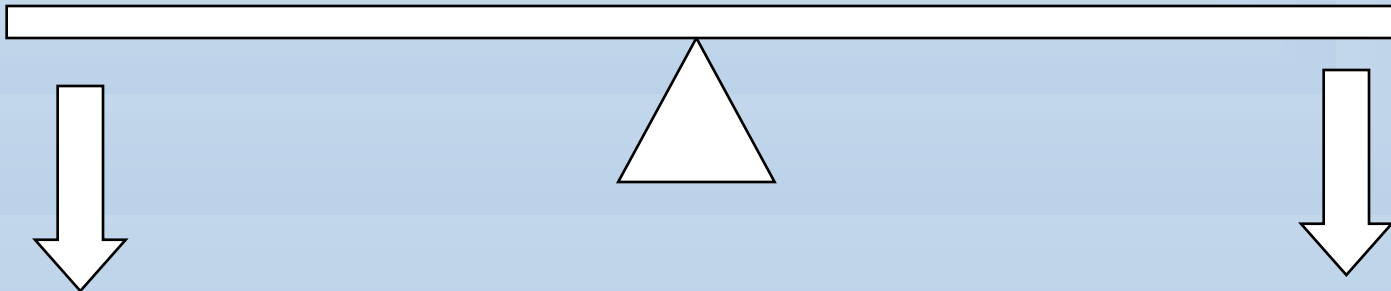
Samengevat

VOORDELEN

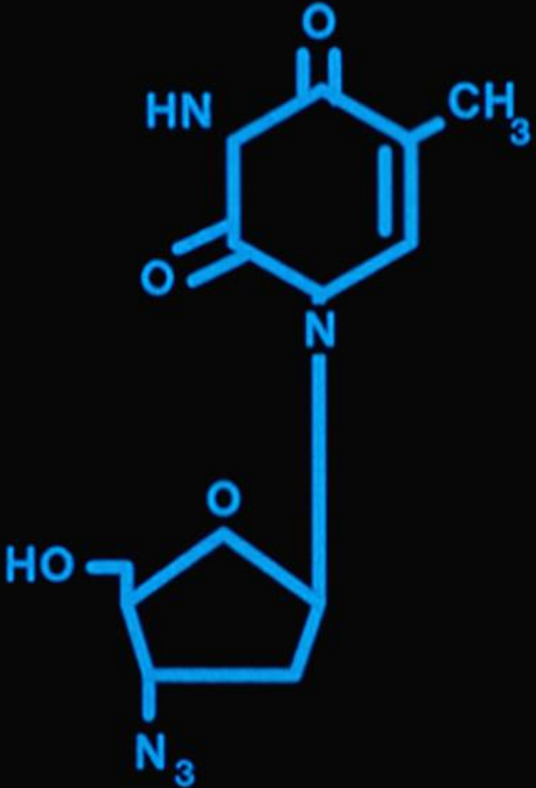
EFFICACITEIT
Verminderde transmissie

NADELEN

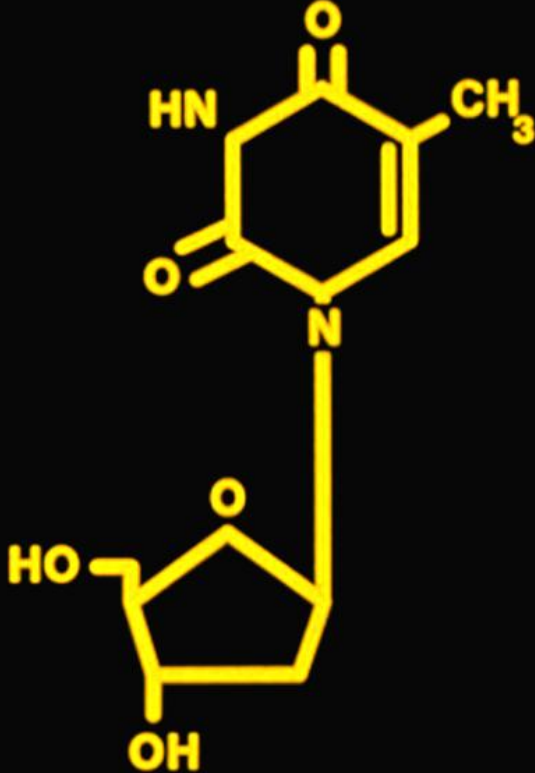
Duurzaamheid
Toxiciteit/Nevenwerking
Interactie
Kost

Nucleoside Analogen: NRTI's

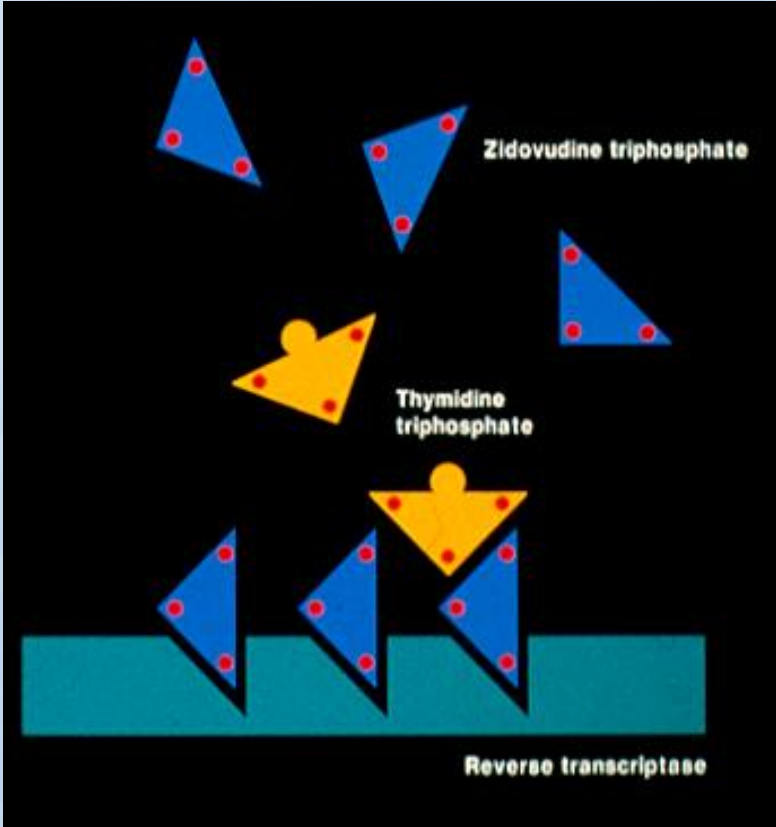
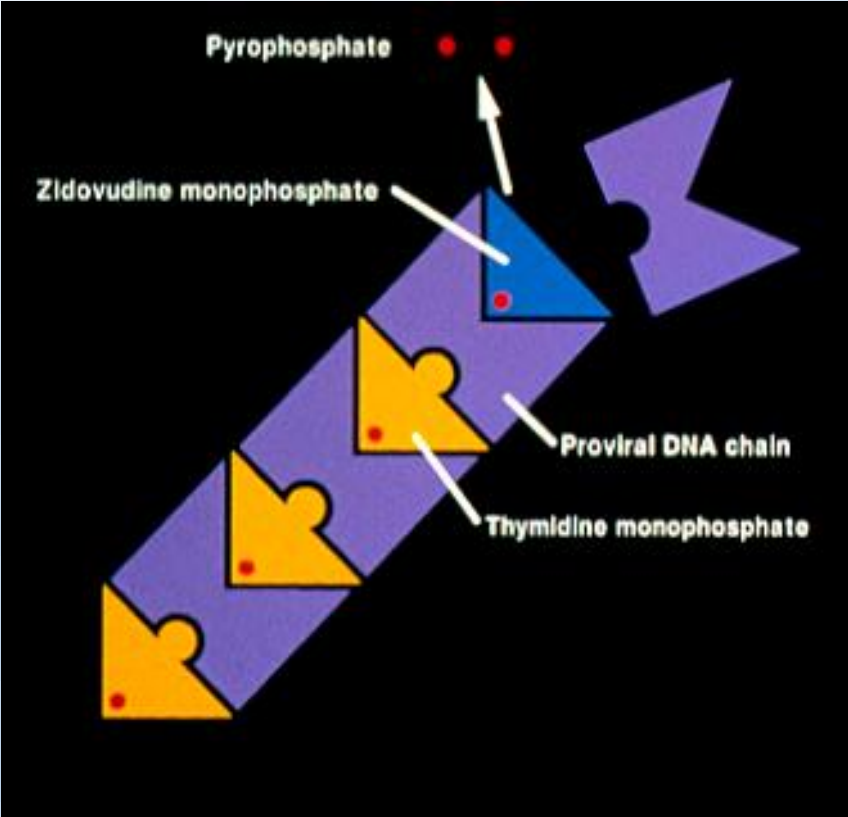
ZIDOVUDINE (RETROVIR)

THYMIDINE

Nucleoside Analogen: NRTI's

Nucleoside Analogues: NRTI's

- Blokkeert het enzym reverse transcriptase (“chain termination”)
- Oudste en meeste gekende produkten
- Eenvoudig toe te dienen:
  - Co-formulatie (BD of QD)
  - Weinig beperking qua voeding
- “Backbone” van de meeste therapieën
- Mitochondriale toxiciteit (inhibitie van γ -polymerase)

Mogelijkheden:

Combivir® (lamivudine/zidovudine) BD

Emtriva® (emtricitabine) QD

Epivir® (lamivudine) QD of BD

Kivexa® (abacavir/lamivudine) QD

Retrovir® (zidovudine) BD

Trizivir® (abacavir/lamivudine/zidovudine) BD

Truvada® (tenofovir/emtricitabine) QD

Videx® (didanosine) QD

Viread® (tenofovir) QD

Zerit® (stavudine) BD

Ziagen® (abacavir) QD of BD

In de praktijk

Abacavir*/Lamivudine (kivexa®) 1/d

Tenofovir/Emtricitabine (truvada®) 1/d

Eventueel:

Tenofovir en lamivudine (Viread® & Epivir®)

Zidovudine/lamivudine (combivir®)

(Didanosine/lamivudine of emtricitabine)

Niet-nucleoside analogen: NNRTI's

- Blokkeert actief de site van de reverse transcriptase
- Eenvoudig toe te dienen (BD of QD)
- Nevenwerkingen:
  - Rash & hepatitis (vooral nevirapine)
  - Slaapstoornissen & nachtmerries (vooral efavirenz)
- Druginteractie (inductor van Cytochrome P450)
- Zeer gevoelig voor resistentie, één mutatie is genoeg
- Lange Halfwaardetijd

Mogelijkheden:

Efavirenz (Stocrin®) 1/d

→ Atripla® (tenofovir/emtricitabine/efavirenz)

Nevirapine XR (Viramune®) 1/d*

Rilpivirine (Edurant®) 1/d

→ Eviplera® (tenofovir/emtricitabine/rilpivirine)

*Toename levertoxiciteit en rash bij vrouwen met CD4 > 250/μl en mannen met CD4 > 400/μl

Tweede generatie NNRTI: etravirine, minder vaatbaar voor resistentie. Enkel voor patiënten met therapiefalen

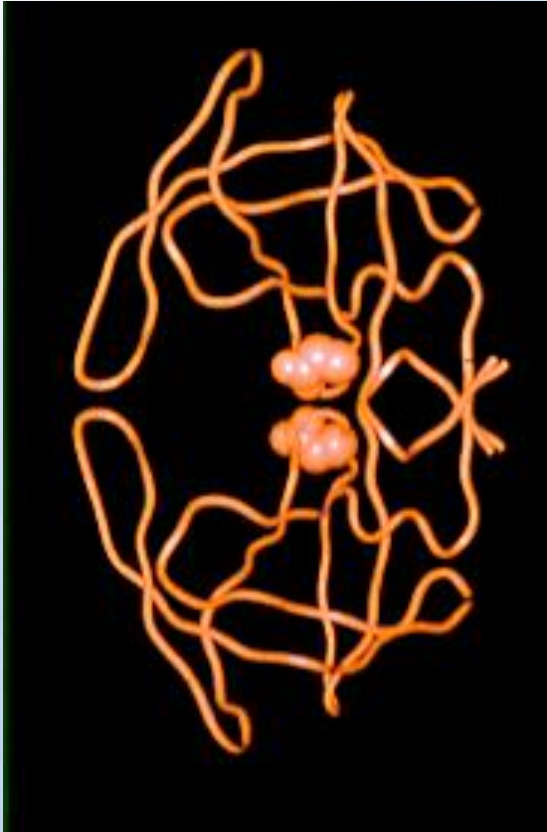

Proteaseremmers: PI's

- Verhindert scheiding van virale eiwitten en aanmaak van nieuwe virussen.
- [beperking qua voeding]
- Medicamenteuze interacties!
- GI nevenwerkingen en metabole toxiciteit
- Hoge genetische barrière
- Wordt meestal met ritonavir gebruikt (farmacologische boosting)

Werking van PI

Protease

PI

Enzym geblokkeerd

Ritonavir boosting

Betere bloedspiegel met lagere dosis medicatie

- Minder inname (max.2)
- Minder pillen
- Betere tolerabiliteit
- Mogelijks gunstig effect igv resistentie

Mogelijkheden:

Aptivus® (tipranavir) BD

Crixivan® (Indinavir) BD

Invirase® (Saquinavir) BD of QD

Kaletra® (Lopinavir/ritonavir) BD of QD

Reyataz® (atazanavir) QD

Telzir® (fosamprenavir) BD of QD

Viracept® (nelfinavir) BD (zonder boosting)

Prezista® (Darunavir) BD (QD?)

In de praktijk:

Voor naïeve patiënten:

Reyataz® (atazanavir) QD

Prezista® (darunavir) QD

[Kaletra® (Lopinavir/ritonavir) BD of QD]

[Invirase® (Saquinavir) BD of QD]

[Telzir® (fosamprenavir) BD of QD]

Voor patiënten met resistentie:

Prezista® (darunavir) BD (QD)

[Aptivus® (tipranavir) BD]

Andere behandelingsklassen

- CCR5 inhibitor = Celsentri® (maraviroc)
- Integrase inhibitor = Isentress® (raltegravir)
- [Fusie inhibitor = Fuzeon® (enfurvitide)]

Voorbehouden voor patiënten met multiresistentie en/of intolerantie.

Wanneer opstarten?

- Bij symptomen:

Opportunistische infecties
B aandoeningen

- Indien $CD4 < 350/\mu l$

- Indien $CD4 > 350/\mu l$

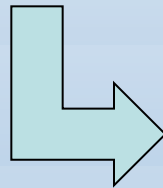
Hepatitis B of C
HIV nefropathie
Hoge virale lading (> 100000 copies/ml)
Snel dalende $CD4$ ($> 100/\mu l$ /jaar)
Leeftijd $> 50j$
Hoog cardiovasculair risico
Kanker

- Indien $CD4 > 500/\mu l$: Niet terugbetaald (in België)

Wat?

NNRTI + 2NRTI
Boosted PI + 2NRTI
[Raltegravir + 2NRTI]

Doel van therapie:
Daling van 2 log na 2-3 maanden
Virale lading <50 copies/ml na 6 maanden

<http://www.europeanidsclinicalociety.org/Guidelines/index.htm>

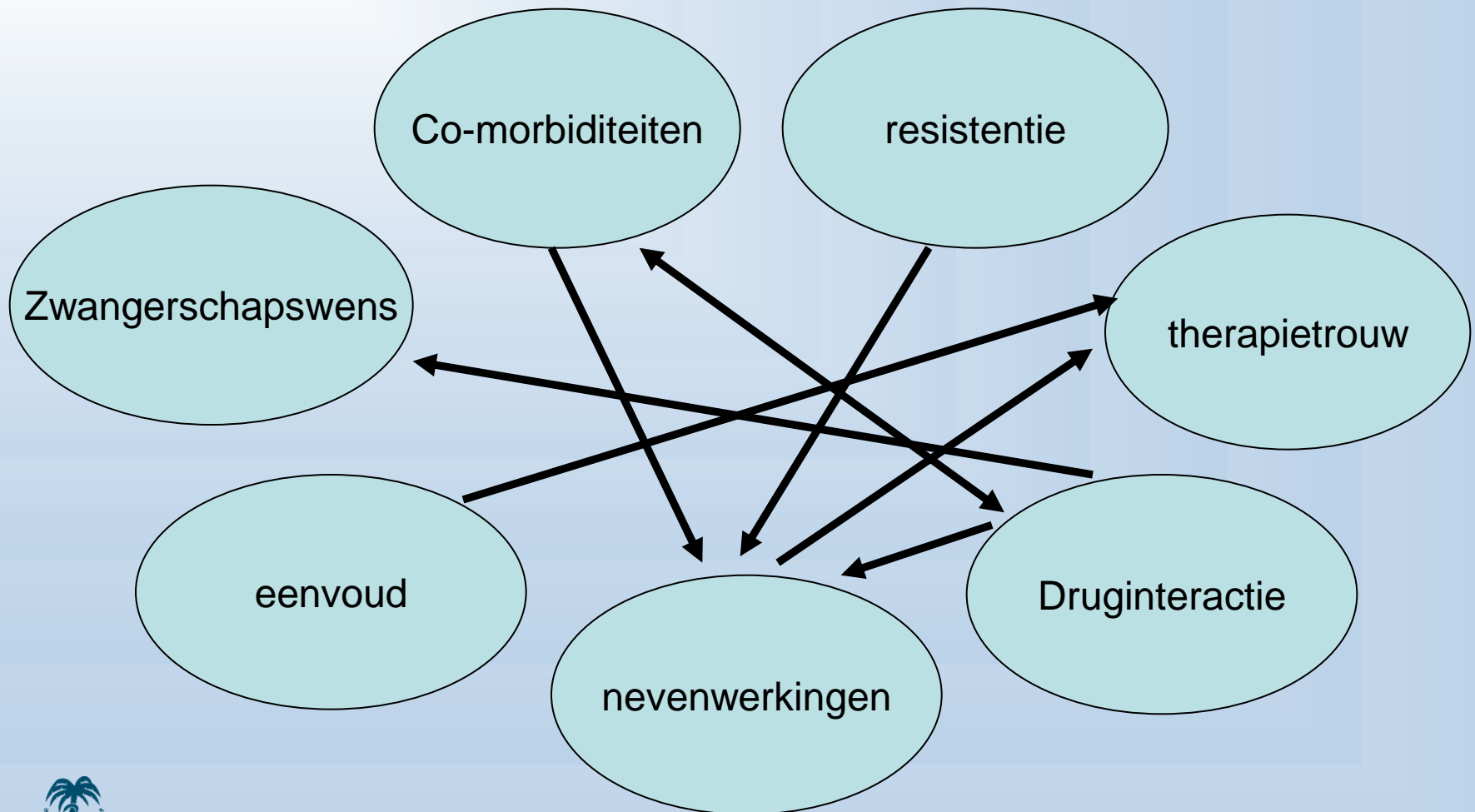

Hoe weten we dat de HAART werkt?

- Symptomen verminderen of verdwijnen.
- Toename in lichaamsgewicht.
- Geen of minder opportunistische infecties.
- Toename in CD4
- Daling van de virale lading!

Hoe kiest men de behandeling?

Wat brengt de toekomst?

- Nieuwe middelen/ nieuwe drugsfamilie
- Single tablet formulation
- Nieuwe behandelingsstrategieën

Nieuwe QD therapie in één tablet/d

Tenminste Twee kandidaten:

- elvitegravir/cobicistat/tenofovir/emtricitabine= « QUAD pill »
- Nieuwe integrase inhibitor (GSK1349572) + Lamivudine + Abacavir

(In 2011: Eviplera)

Nieuwe strategieën

- NRTI sparing regimen
- Simplificatie therapie voor patiënten met goede antwoord op behandeling.
  - PI monotherapie
  - stop norvir
- Vroeg starten (CD4 > 500/μl)
- « Test and treat »

Generische antivirale middelen in B?

Eind patent voor:

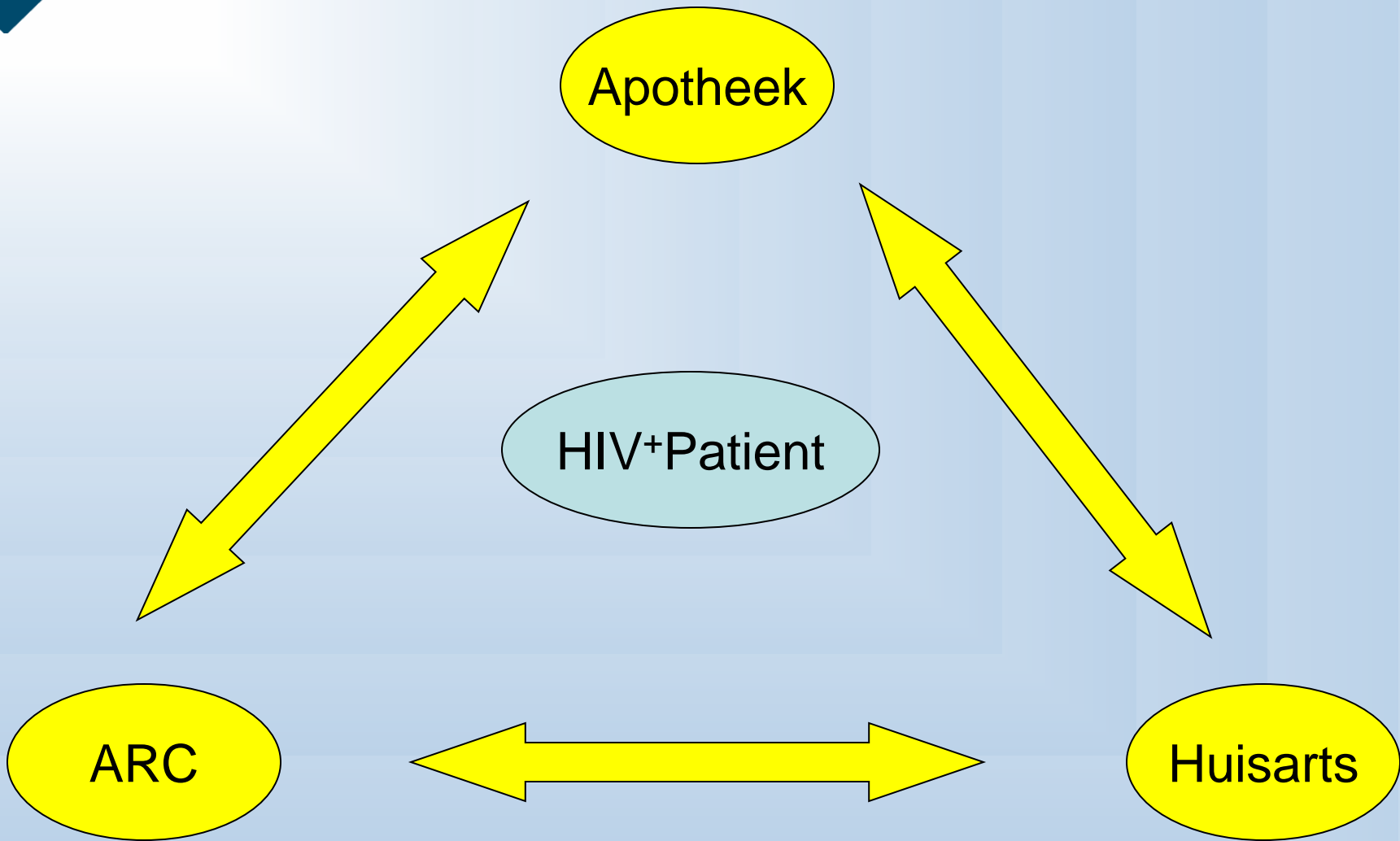
- Zidovudine 2005
- Lamivudine 2010
- Efavirenz 2014

 Impact?

4. Organisatie van de zorg voor HIV+ patienten

Polikliniek ITG

- Artsen
- Sociale verpleegkundige
- Therapiecounsellor
- Trial nurses
- Psychologe
- Seksuoloog
- Dietiste (UZA)

= “Multidisciplinair team”

+ Labo, radiologie

Geen apotheek (behalve voor clinical trials en EAP's)

Revalidatiecentrum ITG/UZA

Hospitalisatie UZA D1

Geaffilieerde centra

- ZNA Middelheim (dr. Brands C.)
- ZNA Stuivenberg (dr. Bomans P.)
- UZA, pediatrie (dr. Maes P.)

Helpcenter ITG www.helpcenteritg.be

5. Rol van de apotheker(es)

Rol van apotheker(es)

- Medicatiebewaking
- Dosering
- Afwijkend daggebruik
- Dubbelmedicatie
- Pseudo-dubbelmedicatie
- Interactie (wisselwerking)
- Contra-indicatie
- Intoleranties
- Overleg tussen huisarts en apotheker

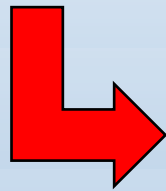
Enkele mogelijkheden

- Advies en informatie
- Terugbetalingsformulieren
  - Controle vervaldatum
  - Controle geleverde verpakkingen
- Generische middelen favoriseren
- “Over the counter” producten
- Medicatie misbruik (co-medicatie)
- Versterken therapietrouw
- Interacties (?)
- Aandacht voor co-morbiditeiten en preventie
- Luisterende oor
- .....

Is evolutie naar farmaceutische zorgverlening
niet mogelijk ikv chronische ziekte zoals HIV?

Cf. Plusapotheek in Nederland
www.plusapotheeken.nl

Er bestaat een wettelijke basis voor farmaceutische zorg:

*“de **verantwoorde aflevering** van voorgeschreven geneesmiddelen of van geneesmiddelen die zonder voorschrift kunnen afgeleverd worden, met het oog op, in overleg met andere zorgverstrekkers en de patiënt, het bereiken van **algemene gezondheidsdoelstellingen** zoals het voorkomen, het identificeren, en het oplossen van problemen verbonden aan het geneesmiddelengebruik. De farmaceutische zorg is erop gericht om op een continue wijze het **gebruik van geneesmiddelen te verbeteren** en de **levenskwaliteit** van de patiënt te bewaren of verbeteren. Het **interprofessioneel overleg** omvat onder meer het eventuele doorverwijzen naar een arts en het informeren van de behandelende arts”.*

(Wet dd. 01/05/06 tot wijziging KB Nr. 78 dd. 10/11/1967)

6. Ethische beschouwingen

Ethische beschouwingen

- Beroepsgeheim
- Drempel om medicatie te komen halen (discretie)
- Rol van Internet
- Zelf-testing voor HIV (cf situatie in NL.)
- Generische middelen
- PrEP
- .....

Vragen/commentaren

Aarzel zeker niet te bellen naar 03/2476465

